

Kolaj Sanatında Geleneksel ve Dijital Yöntemlerin Buluştuğu Deneysel Anlatım Biçimleri

Experimental Expression Forms Combining Traditional and Digital Methods in Collage Art

Müge Caferoğlu, Bursa Uludağ Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü, 0000-0002-1224-5721

Özet

Dada akımıyla birlikte sanatsal bir yöntem olarak gelişen kolaj, gazete kupürleri, eskizler, fotoğraflar, illüstrasyonlar ve gündelik nesnelere gibi farklı birçok malzemenin bir yüzey üzerinde bir araya getirilerek, bir sanat eserine dönüştüğü yaratıcı ifade tekniğidir. 20. yüzyılın başlarında sanatsal bir ifade tekniği olarak benimsenen kolaj, ilk ortaya çıktığı zamanlarda analog bir teknik olarak başlamış, zamanla bilgisayar teknolojilerinin gelişimiyle birlikte dijital ortamda da üretilen bir teknik haline gelmiştir. Günümüzde kolaj sanatı, geleneksel ve dijital tekniklerin bir araya gelmesiyle deneysel, hibrit anlatım biçimlerine olanak tanımaktadır. Geleneksel kolajda kâğıt ve çeşitli malzemeler fiziksel olarak bir araya getirilirken, dijital kolajda görseller dijital ortamda manipüle edilip birleştirilmektedir. Geleneksel malzemelerin dokusunun dijital ortamın sunduğu sınırsız düzenleme ve katman ekleme imkanlarıyla birleşmesi, özgün ve çok katmanlı eserlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada, kolaj sanatı hakkında bilgi verilerek geleneksel ve dijital teknikler arasındaki döngüsel ilişkiye dayalı deneysel üretim süreçlerini görünür kılmak amaçlanmaktadır. Veri toplama aracı olarak, literatür taraması yöntemi kullanılmış olup, kolajın tanımı ve tarihsel gelişimi, dijital kolaj ve deneysel tekniklere ilişkin kaynaklar incelenmiştir. Araştırmada, sanatsal üretimde geleneksel ve dijital yöntemlerin birlikte kullanıldığı beş kolaj eseri seçilmiş, eserlerde uygulanan teknikler incelenerek yorumlanmıştır. Araştırma, geleneksel ve dijital yöntemlerin birleşmesinin, kolaj sanatının çağdaş bağlamda gelişimini sürdürmesini ve sanatçıların deneysel yöntemlerle özgün eserler yaratmalarını mümkün kıldığını ortaya koymuştur. Sanatçıların, geleneksel bir teknik olan kolajı dijital yöntemlerle birleştirerek hibrit ve deneysel bir yaklaşımla yorumlamalarının, kolajın sanat dünyasındaki rolünü daha da geliştirebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kolaj, dijital kolaj, deneysel anlatım.

Akademik Disiplin(ler)/Alan(lar): Görsel sanatlar, sanat ve tasarım.

Abstract

Developed as an artistic method with the emergence of the Dada movement, collage is a creative form of expression in which various materials such as newspaper clippings, sketches, photographs, illustrations, and everyday objects are assembled on a surface to create a work of art. Adopted as an artistic expression technique in the early 20th century, collage first emerged as an analog practice; however, with the advancement of computer technologies, has also become a technique produced in digital environments. Today, collage art allows for experimental and hybrid modes of expression through the convergence of traditional and digital methods. While traditional collage involves the physical combination of paper and various materials, digital collage manipulates and merges images in digital environments. The fusion of the texture of traditional materials with the unlimited possibilities of digital editing and layering enables the creation of original and multi-layered works. This study aims to provide an overview of collage art and to reveal experimental production processes based on the cyclical relationship between traditional and digital techniques. A literature review was used as the data collection method, examining sources related to the definition and historical development of collage, digital collage, and experimental techniques. Within the scope of the study, five collage works in which traditional and digital methods were used together were selected, and the techniques applied in these works were analyzed and interpreted. The research demonstrates that the integration of traditional and digital methods allows collage art to maintain its development in a contemporary context and enables artists to create original works through experimental approaches. It is suggested that artists' reinterpretation of collage, a fundamentally traditional technique by merging it with digital methods in hybrid and experimental ways may further enhance its role in the art world.

Keywords: Collage, digital collage, experimental expression.

Academical Disciplines/Fields: Visual arts, art and design.

- **Sorumlu Yazar:** Müge Caferoğlu.
- **Adres:** Bursa Uludağ Üniversitesi Görükle Kampüsü Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü.
- **E-posta:** mcaferoglu@uludag.edu.tr
- **Çevrimiçi yayın tarihi:** 08.12.2025
- **doi:** 10.17484/yedi.1783257

Geliş tarihi: 13.09.2025 / **Kabul tarihi:** 24.11.2025

1. Giriş

Resim sanatının tarihsel gelişiminde malzeme ve teknik çeşitliliği, sanatçıların ifade biçimlerini dönüştüren temel unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Endüstrileşme, sosyo-ekonomik dönüşümler ve teknolojik ilerlemeler, sanat pratiğinin yönelimlerini doğrudan etkilemiş, bu süreçte sanatçılar, geleneksel normların ötesine geçerek yeni ifade yolları arayışına girmiştir. Kolaj, yalnızca resim sanatına eklenen bir yöntem olmanın ötesinde, modern ve çağdaş sanatın deneysel ve yenilikçi ruhunu yansıtan bir araçtır. Sanatçının farklı malzemeleri bir araya getirme pratiği hem biçimsel hem de kavramsal düzeyde sanatın ifade olanaklarını genişletmiş, böylece kolaj, sanatın modernleşme sürecinde ortaya çıkan değişimlerin görünür bir yansıması hâline gelmiştir.

Kolaj, yeni bir teknik olmamakla birlikte özellikle farklı malzemelerin ve yöntemlerin bir arada kullanıldığı karışık teknik uygulamalarında da deneysel bir zemin sunması bakımından önemlidir. Dada akımıyla birlikte sanatsal bir yöntem olarak gelişen kolaj, kendi başına sanatsal bir değer taşımayan nesnelerin, estetik bir arayış ve kaygı doğrultusunda yeniden düzenlenerek bir sanat bütününe dönüştürülmesi biçiminde tanımlanabilir (Dağ, 2015, s. 94). Bir kolaj çalışması; gazete kupürleri, iplikler, renkli veya el yapımı kâğıt parçaları, diğer sanat eserlerinden alınan parçalar, fotoğraflar gibi çeşitli öğeleri içerebilir ve bunlar sağlam bir zemine veya tuvale yapıştırılarak ya da dijital ortamda Adobe Photoshop gibi yazılımlarla birleştirilerek sunulabilir (Delft Design Guide, 2010, s. 1).

Kolajın görsel sanatlar bağlamında ortaya çıkışı, 1912-1914 yılları arasında Pablo Picasso ve Georges Braque tarafından Sentetik Kübizm döneminde gerçekleşmiştir. Kolaj sanatı, farklı malzemelerin bir araya getirilerek tek bir uyumlu kompozisyon oluşturulmasını ifade etmektedir. Geleneksel kolaj teknikleri günümüzde hâlen uygulanmakla birlikte, çağdaş sanatçılar eserlerini üretirken modern teknolojilerden ve güncel yöntemlerden de yararlanmaktadır (Kherid v.d., 2024, s. 223). Gelişen teknolojiler sanatçının malzeme seçimini ve üretim biçimini kökten değiştirmiştir. Kolaj tekniği, başlangıçta fiziksel yüzeylere çeşitli malzemelerin yapıştırılmasıyla gerçekleştirilirken, dijital çağda bilgisayar destekli araçlarla yeni bir boyut kazanmıştır. Dijital kolaj, bilgisayar programları ve grafik tasarım yazılımları kullanılarak üretilen bir ifade biçimidir. Bu yazılımlar sayesinde sanatçı, dijital görüntüleri kesip birleştirebilir, renkleri ve boyutları değiştirebilir, katmanlar oluşturabilmektedir. Ayrıca sanatçı, metin, filtre veya animasyon efektleri ekleyerek kolajı daha dinamik ve etkileşimli bir hale getirebilmektedir (Ünal Gerdan, 2024, s. 60).

Sanat ve teknoloji arasındaki karşılıklı etkileşim, sanatın dönüşümünü hızlandırmıştır. 2000'li yıllarda öne çıkan dijital sanat, bilgisayar tekniklerinin sanat üretiminde kullanılmasını ifade ederken disiplinlerarası etkileşimi artırmış ve ortak bir ifade alanı yaratmıştır. Geleneksel kolaj, kâğıt ve fotoğraf gibi fiziksel materyallerin bir araya getirilmesine dayanırken; dijital kolaj ise bilgisayar yazılımları ve dijital araçlar kullanılarak hızlı ve esnek üretim olanağı sunmakta, dijital manipülasyon, katmanlama ve görsel efektler sayesinde karmaşık ve özgün kompozisyonlar kolaylıkla oluşturulabilmektedir. Geleneksel ve dijital kolajın bu birlikteliği, deneysel (melez/ hibrit) anlatım biçimlerini ortaya çıkararak sanatçılara yeni ifade olanakları sunmaktadır.

Dijital araçlar, üretim sürecinde hız, çeşitlilik, pratiklik ve erişilebilirlik açısından önemli avantajlar sunarak kolajın yaratım sürecini dönüştürmüştür. Bu teknolojik ilerlemeler, kolaj tekniğinin üretim yöntemlerini çeşitlendirmiş ve sanatçılara yeni deneysel uygulamalar ortaya koyma olanağı tanımıştır. Bu çerçevede, kolajın dijital ve geleneksel yöntemlerle birleştirildiği kullanım biçimlerini vurgulamak amacıyla bir araştırma yürütülmüştür. Alanyazın incelendiğinde, konunun uygulama boyutuna ilişkin çalışmaların az sayıda ve sınırlı kapsamda olduğu belirlenmiştir. Bu durum, araştırmanın geleneksel-dijital yöntemlerin birleştirilerek hibrit, deneysel çalışmaların nasıl uygulandığının ortaya konulması açısından değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak doküman incelemesi ve görsel çözümleme teknikleriyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öncelikle kolajın tanımına, tarihsel gelişimine yer verilmiş, ardından 20. yüzyıl sonrasında teknolojik ortamlarda nasıl değiştiği ve deneysel tekniklerin kullanımına ve örnek sanatçı uygulamalarına dair ulusal ve uluslararası akademik kaynaklar, sanat yazıları ve web siteleri incelenmiştir. Araştırmada, seçilen örnekler üzerinden kolaj sanatında geleneksel-dijital döngüsel ilişkiye dayalı deneysel teknik ve yöntemlerin üretim süreçlerine dikkat çekmek amaçlanmıştır. Bu çalışmada, sanatsal üretimde geleneksel ve dijital yöntemlerin birlikte kullanıldığı, yazara ait beş adet kolaj eseri örneklem olarak belirlenmiş, kullanılan teknikler betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Eserlerin seçiminde, kolaja özgün biçimsel yaklaşım geliştirmiş olması ve geleneksel-dijital yöntemlerin dönüşümlü, deneysel bir şekilde kullanılmış olması kriterleri esas alınmıştır. Geleneksel tekniklerin dijital teknolojilerle bütünleşmesi, özgünlük ve yenilikçiliğin bulunduğu, kültürel ve estetik açıdan zengin çalışma alanları yaratmaktadır. Bu deneysel süreç

sayesinde sanatçılar farklı tekniklerden beslenerek çok katmanlı ve özgün eserler ortaya koyabilmekte ve izleyiciye yeni algı ve anlam deneyimleri sunabileceği düşünülmektedir.

2. Kolajın Kısa Tarihi

Sanatçılar, tarihsel süreç içerisinde ifade biçimlerinde çeşitlilik arayışıyla farklı malzeme ve yöntemlere yönelmişlerdir. Modern Çağ'ın başlangıcıyla birlikte gündelik yaşamdan elde edilen çeşitli materyallerin sanatsal üretime dâhil edilmesi, bu yönelimin somut bir göstergesi olmuştur. Kübizm akımıyla başlayan, Sürrealizm, Dada ve Pop Art gibi modern sanat akımlarının etkisiyle gelişim gösteren kolaj, fotomontaj ve asamblaj teknikleri, özellikle 1960 sonrası sanat ortamında belirgin bir görünürlük kazanmış ve sanatın ifade olanaklarında dönüşümü beraberinde getirmiştir.

Fransızca *coller* fiilinden gelen ve yapıştırmak anlamına gelen kolaj hem tamamlanmış sanat eserlerini hem de bunları yapmak için kullanılan tekniği ifade etmektedir (Hartman, 2023, s. 4). Ambrose ve Harris (2019), kolajı; kâğıt ve kumaş parçalarının, fotoğrafların ve çeşit çeşit başka malzemenin kesilip yapıştırılarak bir araya getirilmesi esasına dayalı bir imge oluşturma tekniği olarak tanımlamaktadırlar (Ambrose ve Harris, 2019, s. 136). Modern Sanat Müzesi yönetmeni Margaret Miller'e göre kolaj, salt bir kesme ve yapıştırma tekniği olarak sınırlanamaz, zira kolajın sanatsal önemi, teknik olarak gösterdiği özgünlükten ziyade, yirminci yüzyıl sanatının tartışmaya açtığı iki temel sorun olan, gerçekliğin doğası ve resmin doğası ile kurduğu ilişkiye dayanmaktadır. Bu çerçevede kolaj, sanatçıya gerçeği doğrudan taklit etmeden, görsel bir ifade aracı olarak yorumlama ve yeniden üretime olanağı sunan bir teknik olarak ortaya çıkmıştır (Chapin, 1961, s. 6).

Bilinen en eski kolaj örneklerinin Çinliler tarafından kesme (*decoupage/dekupaj*) adı verilen birleştirmeler halinde uygulandığı bilinmektedir. Yaklaşık olarak 12. yüzyıl itibarıyla, Çinli ustalar tarafından objeleri dekore etmek amacıyla, yapraklar, bitkiler, çiçekler, kumaş ve kelebek motiflerini içeren uygulamalar yapılmıştır. Kâğıdın icadı ise, dekupajın yaratıcı potansiyelini genişletmiş, böylelikle iki boyutlu kolajların yaratılmasına olanak sağlanmıştır (Hahn, 2012, akt. Kılıçoğlu, 2024, s. 17). Ayrıca, kolajın erken dönem örnekleri, Antik Çin ve Japonya'ya kadar uzanmakta olup, hattatların farklı kalınlıklardaki yüzeylere şiiir yapıştırmaları ve yırtıkları onarmak amacıyla kâğıt parçaları kullanmalarıyla ilişkilendirilmektedir. Benzer biçimde, yapıştırmalı malzemelerin onarım amaçlı kullanımı Avrupa'da da görülmektedir (Biffi & Zuccoli, 2015, s. 2). Japonya'dan Mısır'a, Asya'dan Avrupa'ya kadar birçok kültürde üst üste yapıştırma tekniğinin farklı biçimlerine rastlanmaktadır. Uzak Doğu'da kâğıtların üst üste yapıştırılmasıyla gerçekleştirilen 'katı' tekniği, küçük parçaların farklı yüzeylere eklenmesiyle oluşturulan mozaik uygulamaları ve çini seramiklerle süslenen mimari düzenlemeler bu yaklaşımın dikkat çekici örnekleri arasında yer almaktadır (Şahin Karadal, 2023, s.169). Batı Avrupa'da 15. ve 16. yüzyıl Rönesans zanaatkarları, soy ağacı kayıtlarında yer alan armaların arka planlarını süslemek amacıyla kumaş ve kâğıt malzemelerini bir araya getirmiştir. 17. yüzyılda ise özellikle Hollanda'da kâğıttan üretilmiş silüetlerin kullanımına rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra dünyanın farklı bölgelerindeki zanaatkarlar, saman, tüy, tohum, kabuk ve kelebek kanadı gibi doğal unsurları kolaj malzemesi olarak değerlendirmiştir (Leland, 2011, aktaran Kılıçoğlu, 2024). Geçen süreçte farklı biçimlerde kolaj çalışmaları üretilmiş ve bu uygulamaları tanımlamak için 'katı', 'mozaik', 'süsleme', 'dekupaj' gibi tanımlamalar yapılmıştır.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Hans Christian Andersen ve Carl Spitzweg gibi sanatçılar kitap illüstrasyonları ve gravürlerde kolaj tekniklerini kullanmış, 1890'larda grafik sanatçılar ise illüstrasyon ve tiyatro afişlerinde kesikli yazı ve şekillerden yararlanmışlardır. Fotoğrafın icadıyla birlikte fotomontaj ortaya çıkmış ve fotoğraf kolajın başlıca malzemelerinden biri haline gelmiştir (Leland, 2011, akt. Kılıçoğlu, 2024). Fotoğrafın icadı ve baskı tekniklerinin yaygınlık kazanmasıyla birlikte, sanatçılar geleneksel ifade biçimlerini genişleterek eserlerine basılı görsel ve tipografik öğeleri dâhil etmeye başlamış, böylece sanat üretiminde hem malzeme çeşitliliği hem de temsil olanakları önemli ölçüde genişlemiştir.

Kolajın sanat tarihindeki yolculuğu, ilk olarak Kübizm, özellikle de 1912'deki Sentetik Kübizm döneminde başlamış, ardından Dadaizm (1916), Sürrealizm, Soyut Sanat, Pop Art ve çağdaş sanatta önemli bir ifade aracı olarak varlığını sürdürmüştür. Ayrıca 1919'da kurulan 'Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu'nun eğitim anlayışında da kolajın önemli bir yeri bulunmaktadır. Sanat tarihinde kolaj tekniğini yaratıcı biçimde kullanan başlıca isimler arasında Henri Matisse, Georges Braque, Pablo Picasso, Kurt Schwitters, Marcel Duchamp, Salvador Dalí, Joan Miró, Paul Klee, Jasper Johns, Richard Hamilton, Andy Warhol ve Tom Wesselmann sayılabilir (Uz, 2023, s. 1083). Kolaj tekniğini uygulayan ilk sanatçılar arasında Pablo Picasso (1881-1973) ve Georges Braque (1882-1963) yer almaktadır. Ayrıca, Dada hareketinin öncülerinden Kurt

Schwitters (1887–1948), sanat pratiğinde kolajı hem deneysel bir yöntem olarak hem de yapıtlarının temel yapısal ögesi olarak benimsemiştir (Wormgoor & Desmet, 2018, s. 8). Sanatsal ifadede kolaj ve asamblaj çalışmalarıyla dikkat çeken Schewitters, boyayla birlikte kumaşlar, gazete ve dergi parçaları, eski bisiklet parçaları, teneke kutular vb. gibi atık malzemeleri kullanarak ilgi çekici, sıra dışı ve estetik kompozisyonlar oluşturmuştur (Uz, 2023, s. 1086). Picasso'nun 1912'de gerçekleştirdiği 'Hasır Sandalyeli Natürmort' adlı çalışması, kolaj tekniğinin icadı ya da yenilikçi biçimde uygulanmasıyla ilişkilendirilmektedir. Sanatçı, tuval yüzeyine doğrudan malzemeler ekleyerek resmin iki boyutlu yapısını dönüştürmüş ve bu malzemelerin kendi özgün kimlikleriyle var olmasına olanak tanımıştır. Bu yenilik, Rönesans'tan miras kalan resimsel temsil anlayışını sorgulamış, sanat eserinin temsil gücü, bütünlüğü, kullanılan malzemelerin niteliği ve özgünlük kavramı üzerine yeni tartışmaların doğmasına zemin hazırlamıştır (Biffi & Zuccoli, 2015, s. 3). Sanatçılar, bu süreçte gündelik yaşamın bir parçası olan gazete, paket kâğıdı ve benzeri sıradan nesnelere sanat yapıtlarına dâhil ederek, sanat ile yaşam arasındaki sınırları sorgulamış ve sıradan olanı estetik bir bağlama taşımışlardır.

Fovizm akımının önde gelen isimlerinden Henri Matisse (1869-1954), eserlerinde kullanmış olduğu geniş renk katmanları ve geometrik, stilize formlarla Fovizm'in belirgin örneklerini ortaya koymuştur. Sanatçı, su bazlı pigmentlerle renklendirdiği büyük kâğıtları "cut out" tekniğiyle keserek kariyerinin ilk kolajlarını üretmiştir (Köken ve Bingöl, 2024). Dada sanatçıları bir araya getiren şey, Empresyonizm ve Kübizm'deki gibi üslup birliği değil, rasyonel aklın insanlığı çöküşe sürüklediği düşüncesidir. Modernizmin tüm yapılarına karşı yıkıcı, alaycı ve eleştirel bir tavır sergileyen Dada sanatçıları, kolaj, fotomontaj, hazır nesne, asamblaj ve performans gibi farklı teknikleri kullanmışlardır (Aktan, 2018, s. 315). Birinci Dünya Savaşı'nın ilerleme ve geleneklere körü körüne bağlılığa karşı isyanın katalizörü olan Dadaistler, mesajlarını iletmek için afişleri kullanmışlardır. Tüm gelenekleri yıkarak, fotomontaj ve kolajlar aracılığıyla gündelik yaşamdaki anlamsızlığı sergileyerek kamuoyunu bilinçlendirmeyi amaçlamışlardır. Bu tutum, kolajı salt bir teknik olmaktan çıkarıp yerleşik inançlara meydan okuyan aktivist ve kavramsal bir dile dönüştürmüştür (Taluğ Demiriz, 2023, s. 379). Kolaj ve fotomontaj, I. Dünya Savaşı'nın toplumsal ve politik etkilerine yanıt olarak Kurt Schwitters, Raoul Hausmann ve Hannah Höch gibi Dada sanatçıları tarafından yoğun biçimde kullanılmıştır. Bu sanatçılar, dergi ve gazete gibi seri üretim materyallerini eserlerinde değerlendirerek sanat ile gündelik yaşam arasındaki sınırları bulanıklaştırmış, yeni teknikler aracılığıyla halka fikirler sunmuş ve sanatın doğası ile değerine dair geleneksel anlayışlara meydan okumuşlardır. Böylece kolaj, yalnızca yeni bir ifade yöntemi değil, aynı zamanda sanatın anlamını sorgulayan bir araç olarak da işlev görmüştür (Druker, 2008, aktaran Ersan ve Bayraktar, 2021, s. 1365). Sürrealizm'in önde gelen sanatçılarından Max Ernst, sanat kariyerinde kolaj tekniğini sıkça kullanmıştır. Ernst'in yaklaşımı, yağlı boya tablolarından kâğıt ve kumaş gibi hazır malzemelere kadar geniş bir materyal yelpazesinde tutarlı bir biçimde görülmektedir (Köken ve Bingöl, 2024, s. 9). Bu sanatçıların ortak noktası, kolajı hem biçimsel bir deneme sanat alanı olarak hem de düşünsel bir ifade biçimi olarak kullanmalarıdır. Matisse'in renk ve form aracılığıyla sezgisel bir anlatım dili kurması, Dada sanatçılarının kolajı politik ve toplumsal bir eleştiri aracına dönüştürmesi ve Ernst'in bilinçaltını görünür kılan sürrealist yaklaşımları, bu tekniğin farklı bağlamlarda nasıl dönüştüğünü göstermektedir. Böylece kolaj, 20. yüzyılın başlarından itibaren dönemin ruhunu, düşünsel çatışmalarını yansıtan güçlü bir anlatım biçimi haline gelmiştir.

1950'li yıllarda İngiltere'de ve 1960'lı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde gelişen Pop Art akımı, kökenlerini Marcel Duchamp'ın 20. yüzyılın başlarında hazır nesnelere sanat eseri olarak sunmasından ve Richard Hamilton'un popüler kültür imgelerini temel alan üretimlerinden almaktadır. Duchamp, Rauschenberg ve Hamilton gibi sanatçılar, bireysel üsluplarını öne çıkarırken aynı zamanda hazır malzemeleri özgürce kullanmış, kolaj, montaj ve asamblaj gibi farklı birleştirme tekniklerinden yararlanarak özgün sanatsal ifadeler ortaya koymuşlardır. (Öztütüncü, 2017). Pop Art akımının getirdiği özgürlük ortamı ve geleneksel sanat anlayışını reddetmesi, sanatı gündelik yaşamın bir parçası haline getirerek ticarileştirmesiyle dikkat çekmektedir (Yılmaz v.d., 2020, s. 5031). Pop Art sanatçıları, sanayileşmenin etkisiyle şekillenen popüler tüketim kültürünü benimseyerek bu kültürü yansıtan eserler üretmişlerdir. II. Dünya Savaşı sonrasında, sanayinin hızla gelişmesi ve tüketim toplumunun ortaya çıkmasıyla birlikte, seri üretim ve ürün çeşitliliği belirgin biçimde artmış, bu durum Pop Art sanatının temel ilham kaynaklarından biri haline gelmiştir. Zamanla atık malzemelerin sanat nesnesi olarak değerlendirilmesi, modern sanatın tüketim toplumuna yönelik eleştirel tavrıyla birleşerek asamblaj, fotomontaj ve montaj gibi yeni ifade biçimlerine zemin hazırlamıştır.

Fotoğraf parçalarının veya farklı fotoğrafların belirli bir estetik düzen içinde yeniden kurgulanmasıyla elde edilen fotomontaj, görsel bütünlük yaratan bir ifade yöntemidir (Köken ve Bingöl, 2024, s. 2). Hannah Höch, Max Ernst ve Raoul Hausmann gibi sanatçılar da dahil olmak üzere Dadaistler, 20. yüzyılın başlarında bu yöntemi benimsemişlerdir. Montaj, üç boyutlu biçimde üretilen kolaj türüdür. Montajlar, genellikle sanatçı

tarafından toplanan ve ahşap, metal, ambalaj, kumaş ve bulunan eşyalar gibi şeyleri içeren günlük nesnelere yapılmaktadır (Hartman, 2023). Kolajın üç boyutlu bir türü olan asamblaj, kolaj mantığıyla tahta, metal, plastik ve atık nesnelere düzenlenmesini içermektedir. Bu yapılar, kumaş, ince dallar, ağaç kabuğu, lif, tel ve kum gibi çeşitli malzemeleri bir araya getirerek, sanatsal nitelik taşımayan öğelere yeni kavramsal anlamlar kazandırmaktadır (Ersan ve Bayraktar, 2021, s. 1365). Picasso, seçtiği hazır nesnelere montaj yöntemiyle bir araya getirerek yeni heykelsi formlar oluşturmuş, böylece kolaj tekniğini üçüncü boyuta taşımış ve ilk asamblaj örneklerini yaratmıştır. Bu yaklaşım, 20. yüzyılda sanat nesnesinin içeriği, malzemesi ve işleniş biçimi üzerinde belirleyici olan yenilikçi müdahalelerin başlangıcını işaret etmektedir (Ergün, 2014, s. 7). Kübizmin yüzeyde kullandığı nesnelere üç boyutlu asamblajlara dönüşmesi, Dada hareketinde kolajın yoğun biçimde kullanılması ve Duchamp'ın hazır nesnelere, resim ile heykel arasındaki sınırları belirsizleştirmiştir. Bu süreçte Robert Rauschenberg, tuvale boya sürmenin tekdüzeliklerinden uzaklaşarak işaret levhası, kontrplak, gazete ve fotoğraf gibi gündelik malzemeleri hareketli fırça darbeleri ve akışkan boylarla birleştirmiş, böylece kolaj ve asamblajı en etkili biçimde kullanan pop sanatçılarından biri olmuştur (Tire, 2022, s. 30). Bu teknikler, gündelik yaşamdan alınan farklı malzemelerin sanatsal bağlama dâhil edilmesine olanak tanıyarak, temsil ve gerçeklik kavramlarını yeniden tanımlamış, aynı zamanda sanatçılara daha geniş bir ifade alanı ve yaratıcı olanaklar sunmuştur.

1960'lı ve 70'li yıllardaki sanayileşme ve artan tüketim, kültürel etkileşimi güçlendirerek Türk sanatçıların çağdaş resimlerde kolaj tekniklerini benimsemelerine zemin hazırlamıştır. Özellikle D Grubu üyeleri, Avrupa'daki deneyimlerinden etkilenerek, D Grubu üyelerinden Zeki Faik İzer, Matisse'in renk ve teknik kullanımını anımsatan çeşitli renk ve formlar kullanarak düz yüzeyler üzerinde zıt çizgisel parçalardan oluşan dinamik kolajlar yaratmıştır. Çağdaş Türk sanatında Burhan Doğançay, Özdemir Altan, Bedri Baykam, Erol Akyavaş, İrfan Önürmen ve Gülsün Karamustafa gibi sanatçılar, kolajı kültürel belleği ve kolektif mirası ifade etmenin etkili bir yöntemi olarak kullanmayı tercih etmişlerdir (Taluğ Demiriz, 2023, s. 380).

Kolaj tekniğinin uygulama alanları 20. yüzyılda dönemin hızla gelişen endüstrileşmesiyle farklı formlara dönüşmüştür. Bu dönüşen sanat anlayışından etkilenen birçok sanatçı alışlagelmişin dışında çalışmalar üretmişlerdir. Kolaj, sanatsal uygulamalar üzerindeki kurgusal çeşitliliğe hızlı çözümler sunarak, sanatçının yaratma güdüsünü zengin anlatımlarla çoğaltmıştır (Kumaş Şenol ve Elmas, , 2021, s. 199). Kolaj sanatının temel eylemi, yalnızca farklı öğeleri bir araya getirmekle sınırlı değildir, sezgiyi rehber edinerek deneyselliğe kapı aralaması, onu çağdaş üretim pratikleri içinde dinamik ve esnek bir sanat formu hâline getirmiştir. Teknolojik imkânların sağladığı olanaklar ve deneysel yaklaşımların çeşitlenmesiyle birlikte, geleneksel kolaj yöntemlerine ek olarak 'dijital kolaj' uygulamaları üretim süreçlerine dâhil edilmiştir.

3. Dijital Kolaj

Günümüzün her geçen gün daha çok dijitalleşen kültürel yapısına paralel olarak, sanatın dinamiklerinin de sanatçıların yeni arayışları ile değişime uğradığı görülmektedir. Yaşadığımız post-dijital süreçte, sanatçıların disiplinlerarası yaklaşımlarının, sanatın tanımında olduğu kadar sanat algısında, sanat eserinin biçim, içerik ve üretim yöntemlerinde de önemli açılımlar sağladığı görülmektedir. Dijital teknolojilerin resim, heykel ve benzeri geleneksel sanat dallarıyla etkileşime girmesi, çağdaş sanatçının üretim yöntemlerini dönüştürmekte ve izleyicinin sanatsal deneyimini farklı bir boyuta taşımaktadır (Tire, 2022, s. 33). Yaşadığımız çağda sanatının evrimi, dijital teknolojilerin hızlı gelişimiyle yakından ilişkilidir. Bu dönüşüm, sanat üretim süreçlerini değiştirmekle kalmamış, sanat disiplinlerinin kendilerini yeniden yapılandırmalarına yol açmıştır. Kolaj sanatı, diğer disiplinlerde görülen yenilikçi arayışlardan etkilenerek biçimsel ve kavramsal olarak değişmiştir. Bilgi teknolojilerinin etkisiyle dijital sanat öne çıkmış, bilgisayar, grafik programları, çizim tabletleri ve fotoğraf müdahaleleriyle yeni üretim yöntemleri gelişmiştir.

Bilgisayarlarla neredeyse eşzamanlı olarak gündeme gelen ve çağdaş sanat pratikleri içerisinde konumlanan Dijital Sanat (*Computer Art/Digital Art*), 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmıştır. Bilgisayar teknolojilerinin gelişim süreciyle paralel olarak ilerleyen bu alan, sanatçıların üretim biçimlerinde köklü dönüşümlere yol açmıştır. 1950'li yıllardan itibaren bilgisayar uzmanları, ana bilgisayarları kullanarak çeşitli sanat ve eğlence projeleri geliştirmiş; 1960'lı yıllarda ise bu deneyimler sanatsal araştırmalarla daha da çeşitlenmiştir. Bilgisayarların zamanla küçülmesi, teknolojik açıdan daha erişilebilir hale gelmesi ve kişiselleşmesi sonucunda genç sanatçılar, bu yeni teknolojik araçları deneysel projelerde kullanmaya başlamış ve dönemin sanat ortamında yeni bir ifade alanı açmışlardır (Tuğal, 2018). Dijital sanat duygu ve düşüncenin ifade aracı olarak teknolojiyi kullanması olarak tanımlanabilir ve tüm sanat dallarını kapsamaktadır. Sanatçının artık geleneksel yöntemle kullandığı tüm malzemeler dijital bir varlığa dönüşerek iletişim kurmakta, bunlara ışık, ses, hareket, internet, bilgisayar programları, arayüzler,

yapay zekâ, makine öğrenmesi de eklenmektedir (Vargün, 2023, s. 50). Bilgisayarın 1990'larda tasarım stüdyolarına ilk kez gelmesinden bu yana yazılımlar büyük gelişim göstermiştir. Bilgisayar programları artık, görüntüleri ve nesnelere belli bir endüstri veya yayın kalitesi veya standardına uygun olarak işleme gücüne sahip hale gelmiştir. Adobe Photoshop, Adobe Illustrator ve Painter gibi yazılım programları sanatçıların çeşitli teknikler kullanarak keşfetmesine, oynamasına ve görüntüleri çarpıcı biçimde yeniden biçimlendirebilmesine olanak vermektedir. Bu, yüksek kalitede sanat çalışmalarının yaratımını ve yaratıcı ve ufuk açıcı görsellerin üretimini sağlamaktadır. Farklı yazılım uygulamaları kişinin değiştirme, rötuşlama, hareketlendirme ve sayısal kapasiteden yararlanmasına olanak vererek, orijinal ham bilginin kayda değer değişimlerle sonuçlandığı ve kimi zaman gerçeğin fantastik bir yansıması olan etkiler yaratmaktadır. (Ambrose & Bilson, 2013, s. 90). Bu gelişmeler, kolaj sanatının dijital ortama taşınmasının da zeminini hazırlamıştır. Geleneksel olarak kesme, yapıştırma ve birleştirme eylemlerine dayanan kolaj sanatı, bilgisayar yazılımları sayesinde yeni bir boyut kazanmıştır. Sanatçılar artık fiziksel malzemelere bağımlı kalmadan, dijital araçlarla sınırsız sayıda görsel manipüle edebilmekte ve yeniden kurgulayabilmektedir. Böylece dijital kolaj, teknik değişimle birlikte çağdaş görsel kültürün hızına, çeşitliliğine ve deneysel ruhuna uyum sağlayan yeni bir ifade biçimi haline gelmiştir.

Teknolojik gelişmelerle birlikte bilgisayar destekli programların kullanımıyla kolaj, posterler, CD kapakları, ürün ambalajları ve tekstil ürünleri gibi pek çok materyal üzerinde bir görsel ifade aracı haline gelmiştir. Dijital ortamda gelişen imaj oluşturma ve düzenleme programları, kolajın analog üretim yöntemini dönüştürmüş ve sanatçılar kompozisyonlarını dijital olarak oluşturabilir hale gelmiş ve ortaya çıkan görsellerin kolayca çoğaltılarak geniş kitlelere ulaşmasını mümkün kılmıştır. 21. yüzyıla ait dijital görüntüler, yani pikseller, günümüz sanat ve tasarım pratiğini besleyen güçlü yaratıcı unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Teknoloji ilerledikçe, kolajın bir teknik olarak yer aldığı ortamlar, üretim biçimleri ve kavramsal dil de değişime uğramıştır (Kılıçoğlu, 2024). Yeni teknolojilerin gelişmesi ile sürekli olarak gelişen ve yaygın olarak kullanılan bir tasarım biçimi olan kolaj, dijital ortamda da karşılığını bulmuştur bulmuştur. Dijital kolaj, kâğıt kolajdan tamamen farklı bir teknik olarak fiziksel malzemenin ve fiziksel ortamın sınırlılıklarının olmadığı bir kolaj türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Dijital kolajda, dokuları değiştirmek, birden çok fotoğrafı ve illüstrasyonu katmanlamak ve malzemeyi deforme etmek için çeşitli tasarım yazılımları kullanılarak özgün görüntüler oluşturulmaktadır (Ersan ve Bayraktar, 2021, s. 1365).

Geleneksel kolaj tekniğinde, birbirleriyle ilişkili ya da ilişkisiz farklı nesnelere ait görseller bir araya getirilerek özgün bir kompozisyon oluşturulmaktadır. Dijital kolajda ise, bu birleştirme süreci, dijital yazılımların sunduğu olanaklar sayesinde daha da çeşitlenerek zenginleşmektedir. Kullanılan görsel parçalar kısmen dönüştürülebilir, üzerlerine dijital ya da manuel müdahaleler yapılabilir, ayrıca çoğaltma, desenleme ve örüntü oluşturma gibi ek yöntemlerle kolajın görsel dili daha karmaşık ve dinamik bir yapıya kavuşturulabilir (Dağ, 2015, s. 92). Çağdaş sanat pratiğinde, fotokopi ve dijital tarama yöntemlerinin yanı sıra kesme, yırtma ve yapıştırma gibi kolaj teknikleri de dijital programlar sayesinde gerçekleştirilebilmektedir. Dijital kolaj, farklı malzeme ve biçimlerin bir araya getirilmesiyle yeni bütünler oluşturmayı mümkün kılan çeşitli teknikleri içermektedir. Tasarım süreci tamamen dijital ortamda yürütülebileceği gibi, geleneksel boyama teknikleriyle üretilen görseller de bilgisayara aktarılabilir ve dijital renklendirme, ekleme veya çıkarma işlemleriyle zenginleştirilebilmektedir (Kılıç, 2021, s. 8). Dijital kolaj, görsellerin sınırsız ölçekte manipüle edilmesine, renk ve ışık düzenlemelerine, saydamlık ve efektlerle yeni estetik biçimler yaratılmasına imkân tanımaktadır. Dijital kolajın çoğaltılabilirliği, çevrim içi dolaşımı ve farklı mecralarda kolaylıkla yeniden üretilmesi, onu geleneksel kolajdan ayıran temel özellikler arasındadır.

Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte sanat üretiminde yeni zaman ve mekân algıları inşa edilmekte, geçmiş ve şimdi imgeler aracılığıyla kolaj benzeri yapılarda yeniden kurgulanabilmektedir. Dijital sanat, yapay zekâ uygulamalarıyla fotoğraf ve sayısal verileri beklenmedik görsel formlara dönüştürürken, geleneksel kolajın kesme-yapıştırma süreçleri dijital yazılımlar sayesinde daha esnek biçimde uygulanabilmektedir. Bu noktada Adobe Photoshop başta olmak üzere çeşitli programlar, sanatçılara geniş yaratıcı imkânlar sunmaktadır (Köken ve Bingöl, 2024, s. 3). Günümüzde kolaj tekniği, yalnızca geleneksel yöntemlerle sınırlı kalmayıp dijitalleşerek çeşitlenmiş ve görsel/grafik tasarım alanında üretim olanağı sunan çeşitli programlarla gerçekleştirilebilmektedir. Bu bağlamda, Adobe Photoshop, Corel Draw, Adobe Illustrator, GIMP, Affinity Photo gibi grafik işleme yazılımları ile Procreate, Clip Studio Paint gibi dijital boyama uygulamaları, Adobe After Effects, Blender gibi animasyon araçları ve yapay zekâ tabanlı görüntü üretim araçları dijital kolaj üretiminde sanatçılara farklı imkânlar sunarak etkin şekilde kullanılmasına olanak tanımaktadır.

Bu bölümde ele alınan, Julien Pacaud, Maggie Taylor ve Selman Hoşgör gibi çağdaş sanatçılar, dijital yazılımların sunduğu üretim olanaklarını kullanarak dijital kolaj eserleri ortaya koymaktadırlar. Bu sanatçılar, dijital ortamın sağladığı sınırsız düzenleme, katmanlama, renklendirme ve manipülasyon imkânları sayesinde fiziksel olarak uygulanması güç ya da imkânsız olan kompozisyonları hayata geçirebilmektedirler. Böylece dijital kolaj, gerçeklik ve hayal arasındaki sınırları belirsizleştiren, özgün bir anlatım biçimine dönüşmektedir. Bu yönüyle dijital ortam, sanatçılara yeni bir ifade alanı sunmakta ve çağdaş görsel kültürün dinamikleriyle uyumlu, çok katmanlı bir görsel dilin oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

Görsel 1. Soldan sağa doğru, Julien Pacaud, Forgiveness (Bağışlama), dijital kolaj, 2025. 42-Stars (42 Yıldız), dijital kolaj, 2025. Unwritten Adventure (Yazılmamış Macera), dijital kolaj, 2025 (Julien Pacaud, t.y.).

Julien Pacaud, Paris'te yaşayan ve üretimlerini sürdüren Fransız bir sanatçı ve illüstratördür. Sanatçının temel üretim alanı, zamanı büken bir anlatı anlayışıyla geçmişin teknolojik öğelerini geleceğe yönelik imgelerle birleştirdiği dijital kolaj çalışmalarından oluşmaktadır. Pacaud'nun eserlerinde sıkça karşılaşılan zaman yolculuğu teması, onun zamansallık kavramına duyduğu sanatsal ilgiyi yansıtmaktadır. Canlı renkler, sürrealist kompozisyonlar ve nostaljik öğelerin birleşimiyle karakterize edilen bu illüstrasyonlar, çeşitli uluslararası galerilerde sergilenmiştir ("10 Questions with Julien Pacaud", 2015). Pacaud, kendi sanat anlayışını "düzenleyici bir kaos" olarak tanımlamakta ve çalışmalarında yer alan farklı unsurlara yapı kazandırma yönündeki "içsel gereksinimini" vurgulamaktadır. Sanatçının üretimlerinde manzara ile geometrik biçimlerin, doğa ile insan yapısının, arzu ile iletişimsizliğin çatışması dikkat çekmektedir. Pacaud'nun eserleri, modern çağın mitlerini yeniden inşa eden bir anlatı niteliği taşımaktadır. Sanatçının ilham kaynakları arasında Alacakaranlık Kuşağı dizisinden David Lynch'in İkiz Tepeler yapımına uzanan geniş bir yelpaze yer almaktadır (Gallagher, 2019). Sanatçının Görsel 1'de yer alan güncel eserleri incelediğinde, doğa formu ve geometrik yapı arasında kurduğu ilişki, geçmiş ile gelecek, analog ile dijital gibi karşıtlıkları bir araya getirerek sürrealist bir yaklaşım sergilediği gözlenmektedir. Sanatçı, dijital kolajı ustalıkla kullandığı kendine özgü yaklaşımla kullanmaktadır.

Görsel 2. Soldan sağa doğru, Maggie Taylor, It's My Party (Bu Benim Partim), dijital kolaj, 38x38 cm, 2023. A Little Bird Told Me So (Küçük Bir Kuş Bana Bunu Söyledi), 2024, dijital kolaj, 38x38 cm, 2023. The Gatekeeper (Kapıcı), 38x38 cm, 2023 (Artists Maggie Taylor, t.y.).

Maggie Taylor, 1981 yılında Yale Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde öğrenim görmekteyken fotoğraf üretimine ilgi duymaya başlamıştır. 1985 yılında Florida Üniversitesi'nde yüksek lisans eğitimine başlayan Taylor, bu dönemde hem öğretim kadrosu hem de öğrenciler arasında fotoğrafın manipülasyon ve kurgusal yaklaşımlar aracılığıyla yeniden biçimlendirilmesine yönelik eğilimlerin yaygınlık kazandığını gözlemlemiştir. Bu süreç, sanatçının daha sonraki dönemlerde dijital manipülasyon tekniklerine yönelmesinde belirleyici bir rol oynamıştır ("Maggie Taylor", t.y.). Taylor, yaratıcı ve gerçeküstü görselleri, farklı dönemlere ait çeşitli imgelerin bir araya getirilmesiyle oluşturmaktadır. Sanatçı, 19. yüzyıldan kalma, kimliği bilinmeyen kişilere ait dagerreyotipi portreleri toplayarak bu görselleri sanatsal bağlamda yeniden işlevlendirmekte, bir anlamda geri dönüştürmektedir. Taylor, kendi çektiği fotoğrafları taranmış nesnelere birleştirilerek dijital ortamda kurgulamakta ve bu süreçte Photoshop yazılımında 200'e kadar katman kullanarak detaylı dijital kolajlar üretmektedir. Bu yöntem aracılığıyla sanatçı, geçmişe ait anonim figürler etrafında yeni anlatılar inşa ederek, tarihsel belleği çağdaş bir görsel dil aracılığıyla yeniden yorumlamaktadır ("Artists Maggie Taylor", t.y.). Sanatçı, üretim sürecinde tarayıcı, küçük bir dijital kamera ve bilgisayar gibi dijital araçlardan yararlanmaktadır. 2022 yılından itibaren Taylor, dijital kolajlarında yer alan görsel öğeleri oluşturmak amacıyla metinden görüntüye (text-to-image) yapay zekâ programlarını da üretim sürecine dahil etmiştir. Taylor, ilhamını çoğunlukla topladığı nesnelere ve eski fotoğraflardan almakta, bunları kendi düşsel imgeleri, rüya fragmanları ve kişisel anlarıyla harmanlayarak özgün kompozisyonlar yaratmaktadır. Ortaya çıkan görseller, izleyicinin yorumuna açık, aynı anda hem eğlenceli hem de rahatsız edici bir atmosfer sunmayı amaçlamaktadır. Sanatçının eserleri, sınırlı sayıda üretilen baskılar halinde, hafif dokulu mat kâğıt üzerine mürekkep püskürtmeli yazıcılar kullanılarak çoğaltılmaktadır ("Maggie Taylor", t.y.). Sanatçının Görsel 2'de yer alan eserlerinde nostaljik nesnelere, gerçeküstü figürler, çok katmanlı yapı dengeli bir renk paleti ve ışık kullanımıyla sürrealist bir hikâyenin devamı algısı yaratmaktadır. Taylor'ın buluntu nesne-eski fotoğraf ve dijital tarama kombinasyonu ve yoğun katman kullanımıyla oluşturulmuş karmaşık sahnelerden oluşan dijital kolajlar metaforik bir görsel anlatı sunmaktadır.

Görsel 3. Soldan sağa doğru, Selman Hoşgör, Organized Robot (Organize Robot), dijital kolaj, Vogue Italia, 2006. Midnight In Woody's Color (Woody'nin Renginde Gece Yarısı), dijital kolaj. Happiness Is Expensive (Mutluluk Pahalıdır), dijital kolaj (Hoşgör, S., t.y.).

Selman Hoşgör, Londra merkezli bir kolaj sanatçısıdır. Kadir Has Üniversitesi'nden Grafik Tasarım ve Central Saint Martins'den İllüstrasyon alanında eğitim almış olan sanatçının çalışmaları, renk, fotoğraf ve kompozisyonun kesiştiği noktada yer almaktadır. İçgüdüsel ve sürekli gelişen bir sürecin rehberliğinde, katmanlı imgeler aracılığıyla görsel denge ve kontrastı araştırarak kurallara uymaktan ziyade, parçalanmada ritmi keşfetmeyi hedeflemektedir (Hoşgör, t.y.). Hoşgör için kolaj, kendini ifade etme biçimlerinin çokluğuna olanak tanıyan bir sanat pratiğidir. Hoşgör, kolaj ile sanatçının tamamen kendi estetik tercihleri ve niyetleri doğrultusunda bir ifade dili kurabileceğini vurgulamaktadır. Her tür görsel unsur, bu ifade sürecinde potansiyel bir araç olarak değerlendirilebilir ve sanatçının müdahalesiyle dönüştürülerek (manipüle edilerek) yeni anlam katmanları kazanmaktadır (Mert, 2020). Renk ve fotoğrafı bir araya getiren dinamik kolajlar yaratan sanatçı, izleyicileri dünyayı görsel kültürün yenilenmiş bir merceğinden görmeye davet etmektedir. Çalışmaları, geçmiş ve günümüzün kaynaşmasından ilham alarak sinemadan, popüler kültürden ve gelişen toplumsal anlatılardan beslenmektedir. Kompozisyonlarının merkezinde denge ve kontrast yer almaktadır. Sanatçının yaratıcı süreci, çeşitli tekniklerle sınırları zorlayan, sürekli bir deneysel yolculuktur ve her unsur bilinçli olarak yerleştirilmektedir (Hoşgör, t.y.). Görsel 3'te yer alan dijital kolaj çalışmaları, Hoşgör'ün tarzının temelinde sıkça yer alan popüler kültür imgeleri ile tarihsel konuların karşılaşması niteliğindedir. Kontrast canlı renk paleti, güçlü ve ciddi

kahramanları keyifli ortamlara yerleştirilmesi, elle çizilmiş hissi veren organik çizgiler eserlerin ortak özelliği olarak gözlenmektedir.

Bilgisayar yazılımlarının ve çeşitli dijital uygulamaların gelişimi, sanatçılara görsel öğeleri kesme, birleştirme ve dönüştürme yoluyla yeni kompozisyonlar üretme olanağı sağlamıştır. Özellikle katman (layer) sistemiyle çalışan programlar, farklı görsellerin üst üste bindirilmesini, şeffaflık ve opaklık değerlerinin ayarlanmasını, renk ve doku müdahalelerinin hassas biçimde yapılmasını mümkün kılarak sanatçının dijital yüzey üzerinde özgürce denemeler gerçekleştirmesine imkân tanımaktadır. Ayrıca dijital kolajlar, internetin sunduğu erişim olanakları sayesinde sanatın daha geniş kitlelere ulaşmasına katkıda bulunmaktadır. Eserlerin çevrimiçi ortamda kolayca paylaşılabilir olmaları, sanatçıların eserlerini fiziksel mekân sınırlamalarından bağımsız bir biçimde sunmalarına ve farklı coğrafyalardan izleyicilerle etkileşime geçmelerine imkân tanımaktadır. Teknolojinin hızlı ilerlemesi, dijital sanatın yaygınlaşmasını sağlamış ve geleneksel yöntemleri dönüştüren yeni ifade biçimleri ile alternatif üretim olanakları kazandırmıştır. Dijital ortamlar, sanatçının mevcut imajları farklı bağlamlarda deneysel bir şekilde yeniden kurgulamasına imkân tanıyarak farklı bir bütünlük içinde yeniden ortaya çıkmasını mümkün kılmaktadır.

4. Kolajda Deneysel Anlatım Biçimleri

Kolaj sanatı, tarihsel olarak farklı malzemelerin, imgelerin ve anlam katmanlarının bir araya getirilmesiyle oluşturulan çoklu bir ifade biçimidir. Ancak, dijital çağın olanaklarıyla birlikte bu ifade biçimi, yeni bir estetik dilin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Deneysel veya hibrit olarak adlandırılan kolaj anlatım biçimleri, geleneksel ve dijital tekniklerin birleşimiyle ortaya çıkan çok katmanlı ve karmaşık görsel anlatımlardır. Bu yaklaşımlar, sanatçılara yeni ifade olanakları sunarken, izleyicilere de farklı algı ve deneyim düzeyleri sağlamaktadır. Geleneksel kolaj tekniklerindeki fiziksel malzemeler, dijital araçların sunduğu hız ve esneklikle bir araya geldiğinde, ortaya zengin ve özgün eserler çıkmaktadır. Örneğin, kâğıt ve fotoğraf gibi materyaller dijital ortamda yeniden düzenlenerek katmanlar ve hareketler eklenebilir, böylece fiziksel ve dijital sınırları bir arada deneyimlenebilir. Sanatçılar, geleneksel tekniklerle oluşturdukları detayları dijital yazılımlar aracılığıyla daha karmaşık ve etkileşimli hâle getirerek hareketli kolajlar veya 3D etkili çalışmalar gibi yeni anlatım biçimleri geliştirebilirler.

Deneysel bağlamda ele alınabilecek yöntemler, yeni tekniklerin ortaya konulmasını sağlarken, aynı zamanda geleneksel ve çağdaş yöntemlerin bir araya getirilerek yeniden üretilmesini de kapsamaktadır. Geleneksel yöntemleri özgün bir bakış açısıyla yorumlayan bir tasarımcı, geçmişin üretim biçimlerini kendi estetik ve düşünsel süzgecinden geçirerek çağdaş bir nitelik kazandırabilmektedir (Dağ, 2015, s. 94). Bu dönüşüm süreci, biçimsel bir yenilenme yanı sıra kültürel bir yeniden anlamlandırma olarak da değerlendirilebilir. Sanatçı, geçmişin yöntemlerini güncel bağlama taşıdığı anda geleneksel yöntemlerin sürekliliğini sağlarken çağdaş üretim pratikleriyle etkileşim içine girmektedir. Eğitim alanında ise sanat ve tasarım öğrencilerine, hem geleneksel hem dijital tekniklerin birlikte öğretilmesi, disiplinlerarası düşünme becerisini geliştirmektedir.

Amerikan görsel kültürünü, tüketim olgusunu ve kitle iletişim araçlarını sorgulamak amacıyla kolaj tekniğini bilinçli biçimde kullanan Robert Rauschenberg, 2000 yılında gerçekleştirdiği çalışmalarında tarayıcı kullanımına öncülük etmiştir. Sanatçı, fotoğrafları tek tek kâğıda aktardıktan sonra elde edilen kopyayı fotoğraflayıp tarayarak teknikler arasında geçiş yapmıştır. Ria Patricia Röder gibi birçok çağdaş sanatçı, taramalar aracılığıyla analog ve dijitali harmanlayarak bu geleneği sürdürmektedir. Yazılım ve analog teknikler arasında da dönüşümlü olarak çalışan Chris Dorland, tüketim kültürünü belgeleyen hacimli bir basılı ve dijital görsel arşivinden montajlar yapmaktadır. Sanatçı, içerikleri birçok dijital manipülasyonla tarayıp, filtreleyip değiştirdikten sonra, çeşitli makinelerde elle yeniden işlediği görseller basmaktadır. Stüdyosunda çeşitli eski ve modası geçmiş tarayıcılar, el tipi tarayıcılar, farklı yazıcı türleri ve diğer eski teknolojiler bulunmaktadır (Chatel, 2020). Geleneksel kolajın fiziksel materyallerle kurduğu dokunsal ve üç boyutlu anlatım ile dijital ortamların sunduğu manipülasyon ve katman oluşturma olanakları, sanat üretiminde yeni sezgisel ve interaktif deneyimlerin ortaya çıkmasını mümkün kılmaktadır.

Bu bölümde ele alınan, Diana Guerrero-Maciá, Krista Franklin, Agata Rek'in üretimleri, hem geleneksel el sanatlarının dokunsal hafızasını hem de dijital çağın görsel dinamiklerini aynı yüzeyde buluşturarak, çağdaş sanatın en önemli eğilimlerinden biri olan melez/hibrit üretim biçimini temsil etmektedir. Sanatçıların eserleri, kolajın salt bir "kes-yapıştır" tekniği değil, kültürel, teknolojik ve estetik katmanların birbirine eklendiği kavramsal bir alan olduğunu ortaya koymaktadır.

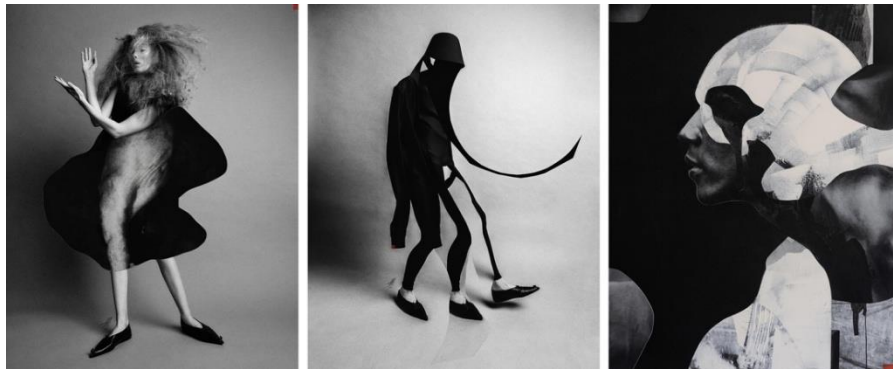
Görsel 4. Soldan sağa doğru, "Diana Guerrero-Maciá, Diğerleri No. 2 , 2018, Keten üzerine kolaj 43 x 35 cm. Diana Guerrero-Maciá, Ön sayfa No. 2 , 2018 Yün, iplik ve kolaj, arşiv pigment baskısı 69 x 53 cm. Diana Guerrero-Maciá, Ön sayfa no. 3 , 2018, Arşiv pigment baskı üzerine yün, iplik ve kolaj 69 x 53 cm (Diana Guerrero-Maciá: No Other, 2019).

Diana Guerrero-Maciá, Ohio'da doğmuş olup, 1988 yılında Villanova Üniversitesi'nden Güzel Sanatlar Lisansını (BFA), 1992 yılında ise Cranbrook Sanat Akademisi'nden Güzel Sanatlar Yüksek Lisansını (MFA) tamamlamıştır. 2001 yılından bu yana Chicago Sanat Enstitüsü Okulu'nun Elyaf ve Malzeme Çalışmaları ile Resim ve Çizim bölümlerinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır ("Diana Guerrero-Maciá: No Other", 2019). Diana Guerrero-Maciá'nın sanatsal pratiği, sürdürülebilir el sanatları gelenekleriyle çağdaş sanatın kesişiminde konumlanmaktadır. Sanatçı, resim, tekstil, baskı ve heykel disiplinlerini bir araya getirerek bu alanlar arasındaki geçişkenliği araştıran deneysel bir yaklaşım geliştirmiştir. Çoğunlukla soyut biçim diline dayanan eserlerinde mit, ikonografi, semboller ve renk ilişkileri aracılığıyla görsel bir anlatı oluşturmaktadır ("Diana Guerrero-Maciá", t.y.). Guerrero-Maciá'nın sanat pratiği, malzemelerinin doğasında var olan anlam karmaşıklıklarını araştırmaktadır. Yorgan ve duvar halısı gibi tekstil temelli sanatın zengin anlatı geleneklerinden yararlanırken, belirgin bir şekilde asi bir görsel dil kullanmaktadır. Guerrero-Maciá bu dili, modernist kolaj fikirleriyle uyumlu hale getiren "melez bir resim biçimi" olarak tanımlamaktadır ("Diana Guerrero-Maciá: No Other", 2019). Sanatçının Görsel 4'te yer alan, "Diğerleri No. 2" adlı eserinde, kompozisyonun ritmik kurgusu ve yüzeydeki dokusal yoğunluk, el emeğiyle oluşturulmuş bir "görsel doku" izlenimi vermektedir. "Ön Sayfa No. 2" ve "Ön Sayfa No. 3" adlı eserlerde ise arşiv pigment baskı üzerine yerleştirilen yün, iplik ve kolaj öğeleri, hem geleneksel tekstil estetiğini çağrıştırarak dijital baskı teknolojisiyle birlikteliği sayesinde hibrit bir ifade biçimi oluşturmaktadır. Guerrero-Maciá'nın Görsel 4'te yer alan eserleri, tekstil temelli malzemelerin özellikle yün, iplik ve kolaj unsurlarının çağdaş sanatın resimsel yüzeyinde nasıl dönüştürülebileceğine ilişkin özgün bir yaklaşımı temsil etmektedir. Guerrero-Maciá, kumaş kesimi, kolaj, dikiş ve kumaş boyama gibi geleneksel el işçiliği yöntemlerini, resim ve kâğıt üzerine gerçekleştirilen çalışmalarla ilişkilendirerek disiplinlerarası bir üretim biçimi geliştirmiştir.

Görsel 5. Soldan sağa doğru, Krista Franklin, Vazgeç, 2017. El yapımı kâğıt üzerine albüm kapağı, karışık teknik, 30x 22 cm. Krista Franklin, Yeraltının Efendileri, 2016. El yapımı kâğıt üzerine albüm kapağı, karışık teknik, 30x 22 cm. Krista Franklin, Kule, 2023. Kâğıda baskı, 30x22 cm (Krista Franklin, Any Bright Spark, 2024)

Krista Franklin, Columbia College Chicago'ya girmeden önce yazar ve şair olarak çalışıyordu. Yazar tıkanıklığını aşmak için karma teknik kolajlar yapmaya başladı. Sanatçı, dergi kupürleri, el yapımı kâğıt, bulunan defterler, albüm kapakları, el işi kurdeleleri ve benzeri gündelik materyalleri bir araya getirerek görsel anlatımını inşa etmektedir. Üretimlerinde sıklıkla siyah kadın figürlerine ve popüler kültür ikonlarına yer vermektedir. Eserlerinin çoğu, bilimkurgu ve fantastik edebiyata olan derin sevgisinden ilham almaktadır (Julious, t.y.). Franklin, kişisel ve evrensel düzeyde neşe, güzellik, acı ve dönüşüm temalarını arşivlemeye ve bu deneyimlerin envanterini çıkarmaya yönelik dokunsal bir yaklaşım geliştirmiştir. Franklin'in ifadesiyle, "Kolaj bir direniş eylemidir. Sadece yapılacak bir şey değil, aynı zamanda herhangi bir şeyi yapmanın bir yoludur." Bu tanımlama, kolajın onun pratiğinde politik ve poetik bir araç olarak nasıl işlev gördüğünü açıklamaktadır. Sanatçı, kendisini bir "imge avcısı" olarak tanımlamaktadır. Kişisel ve kamusal arşivlerden, özellikle de 1950'lerden 1970'lere kadar yayımlanmış eski dergilerden elde ettiği görsel materyalleri kullanarak geçmiş ile şimdi arasında çok katmanlı bir diyalog kurmaktadır. Siyahi efemera, fotoğraf arşivleri ve tarihsel yayınlardan yararlanan Franklin, bu malzemeleri yeniden bağlamsallaştırarak kültürel belleği yeniden inşa etmektedir ("Krista Franklin, Any Bright Spark", 2024). Krista Franklin'in Görsel 5'te yer alan "Vazgeç" (2017) adlı eseri, sanatçının karışık teknikle el yapımı kâğıt üzerine ürettiği bir albüm kapağı çalışmasıdır. Bu yapıt, müzik ve şiirin görsel temsilini bir araya getirmektedir. Eserde yer alan parçalı biçim, dağılmış imgeler ve katmanlı yüzey, bireysel kırılma ve yeniden doğuş temalarını çağrıştırmaktadır. "Yeraltının Efendileri" (2016) eseri ise, kolaj estetiği, yeraltı kültürlerinin üretkenliğini ve siyah müziğin görsel karşılığını araştırmaktadır. "Kule" (2023) adlı çalışmasında, "kule" imgesi, bir yandan birikimi ve yükselişi, diğer yandan kırılma ve yalnızlık temalarını işlemektedir. El yapımı kâğıt yüzey üzerindeki kolaj katmanları, tarihsel ve kişisel hafızanın üst üste binen izlerini anımsatmaktadır. Bu eserler, sanatçının görsel anlatısında şiir, müzik ve bellek temalarını bir araya getiren özgün yaklaşımının örnekleridir. Her üç eser, Franklin'in kolaj yaklaşımının merkezinde bulunan kültürel hafıza, kimlik, direniş ve dönüşüm temalarını farklı biçimlerde görünür kılmaktadır.

Görsel 6. Soldan sağa doğru, Agata Rek, "Beden Dili", 2023, analog kolaj. Fotoğrafçı Anouk Hart ile iş birliği ile. Agata Rek, Sevinç ve Keder, 2023, "Dengeleme Eylemi" projesinden analog kolaj. Fotoğrafçı Anouk Hart ile sanatsal bir iş birliği. Agata Rek, Ayrılış, 2022, Karma medya (Collage in various levels of intimacy, 2024)

Polonya kökenli sanatçı Agata Rek, sanatsal pratiğini kişisel bir keşif ve iyileşme süreci olarak tanımlamaktadır. Sanatçı, yaşadığı zorlukların ardından sanatı bir tür teselli alanı olarak gördüğünü belirtmektedir. Fotoğraf temelli çalışmalarında yer alan kesilmiş parçaları yeniden hatırlayarak, bu görsel unsurlarla farklı bağlamlarda deneyler yapmaya başladığını ifade eden Rek'e göre bu süreç, sanatsal yöneliminde dönüm noktası niteliğinde bir farkındalık yaratmıştır. Kolaj tekniğiyle ilk temasını "kayıp bir parçasını bulmak" olarak niteleyen sanatçı, bu yöntemle derin bir bağ kurduğunu ve kendini ifade etmenin en doğal yolunu keşfettiğini vurgulamaktadır. Rek, kolaj üretimlerini "sanat üretiminden öte, kendi varlığıyla yeniden temas kurma biçimi" olarak gördüğünü belirtmektedir ("Collage in various levels of intimacy: An intro to Agata Rek", 2024). Agata Rek, mimarlık eğitimi ve moda endüstrisindeki deneyiminden beslenen disiplinlerarası pratiğinde, temiz ve heykelsi formları titiz bir kompozisyon anlayışıyla birleştirmektedir. Deneyselliği yaratım sürecinin merkezine yerleştiren sanatçı, insan deneyimini yakınlık, bellek ve kimlik temaları üzerinden ele almaktadır. Otobiyografik unsurları toplumsal bağlamla ilişkilendirerek, geçmiş ve şimdi arasında çok katmanlı bir anlatı kurmaktadır. Rek'in işleri, çelişkileri ve ikilemleri estetik bir gerilim alanı içinde bir araya getirirken, sözcük ve imgeyi birleştiren şiirsel bir ifade dili oluşturmaktadır ("Collé Agata Rek", t.y.). Görsel 6'da yer alan Agata Rek'in "Beden Dili", eseri, fotoğrafik imgelerin kesilip yeniden düzenlenmesiyle bedenın jestleri, hareketleri ve sessiz anlatımı soyut bir düzleme taşımaktadır. Kolajın biçimsel parçalanması, hem bireysel kimliğin parçalı doğasına hem de toplumsal normların bedeni biçimlendirme gücüne işaret etmektedir. "Sevinç ve Keder" adlı eser, duygusal ikilikleri

görsel bir denge içinde bir araya getirmektedir. Sanatçı, fotoğrafik portrelerin üzerine uyguladığı analog kolaj müdahaleleriyle hem insan duygularının kırılmasını hem de içsel dönüşüm süreçlerini temsil etmektedir. “Ayrılış” adlı çalışma ise sanatçının karma medya yaklaşımının en belirgin örneklerinden biridir. Bu eserde Rek, kolajın yanında boya, doku ve farklı malzeme katmanlarını kullanarak bir vedayı, değişimi ve belirsizliği somutlaştırmıştır. Agata Rek’in Beden Dili, Sevinç ve Keder ve Ayrılış adlı eserleri, sanatçının analog kolaj ve karma medya pratiğinde insan bedeni, duygu ve kimlik temsillerine yönelik duyarlı yaklaşımını ortaya koymaktadır. Fotoğrafçı Anouk Hart ile iş birliği içinde üretilen bu çalışmalar, fotoğrafın gerçekçi doğasıyla kolajın parçalı ve müdahaleci yapısını buluşturarak, çağdaş görsel anlatımda “yeniden kurgulanmış beden” fikrini merkezine almaktadır. Rek’in analog müdahaleleri, dijital çağın keskin imgelerine karşı “elle yapılmış” bir direniş biçimi olarak okunabilir.

Guerrero-Maciá, resim, tekstil, baskı ve heykel gibi farklı disiplinleri kumaş, dikiş, kesim ve kolaj teknikleri ile birleştirerek elle üretilmiş olanın çağdaş sanat içindeki varlığını yeniden tanımlamaktadır. Bu yönüyle sanatçının üretimi, analog malzeme estetiğini dijital çağın hızına karşı yavaş, düşünsel bir eylem olarak konumlandırılabilir. Franklin’in kolaj pratiği, yazın, müzik ve arşiv estetiğini iç içe geçirerek, görsel kültürde siyah kadın kimliğinin yeniden inşasına odaklanmaktadır. Sanatçı, kişisel ve kamusal arşivlerden elde ettiği materyalleri dijital baskı, kolaj ve el işçiliği yöntemleriyle birleştirmektedir. Bu birleşim, analog malzemenin tarihsel hafızasıyla dijital imgenin güncel temsili arasında bir geçiş alanı yaratmaktadır. Agata Rek’in analog kolajları ve karma medya işleri, insan bedeni, duygu ve kimlik temsillerini fotoğrafla zanaat temelli malzeme müdahalesi arasında bir diyalog kurarak işlemektedir. Rek’in yaklaşımı, analog el işçiliğini bir ifade ve direniş biçimi olarak öne çıkarmaktadır. Diana Guerrero-Maciá, Krista Franklin ve Agata Rek’in üretimleri, malzeme, kimlik ve temsil kavramlarını günümüz dijital kültürüyle yeniden ilişkilendiren deneysel bir görsel dil oluşturmaktadır. Bu üç sanatçının ortak yönü, geleneksel el işçiliği ile çağdaş teknolojik olanakları birbirine eklemeyerek “hibrit” bir estetik ve düşünsel düzlem inşa etmeleridir. Sanatçılar, el emeği ile dijital üretim arasındaki sınırları deneysel süreçlerle deneyimleyerek kolaj sanatını çağdaş sanatın disiplinlerarası doğasına eleştirel ve deneysel bir katkı sunmaktadır.

5. Deneysel Kolajda Teknik ve Yöntemsel Süreçler

Deneysel kolaj, analog ve dijital yöntemlerin birlikte ve dönüşümlü olarak kullanıldığı üretim biçimlerini ifade etmektedir. Bu yaklaşımda, örneğin eski bir fotoğraf fiziksel olarak kesilip yeniden kurgulanabilir, ardından taranarak dijital ortamda manipüle edilebilir. Dijital olarak üretilmiş bir kolaj ise basılarak üzerine elle çizimler, boya veya dikiş eklenebilir. Bu yöntem, analog-dijital döngü olarak tanımlanabilecek bir üretim süreci yaratmaktadır. Katman kavramı, deneysel kolajda hem fiziksel hem dijital düzlemde işleyerek fiziksel yüzeyin dokusu ile dijitalin esnek manipülasyon imkânları birbirini tamamlamaktadır. Sanatçılar geleneksel ve dijital teknikler arası geçişlerde farklı yöntemler izleyebilirler.

Geleneksel–dijital döngü yaklaşımı:

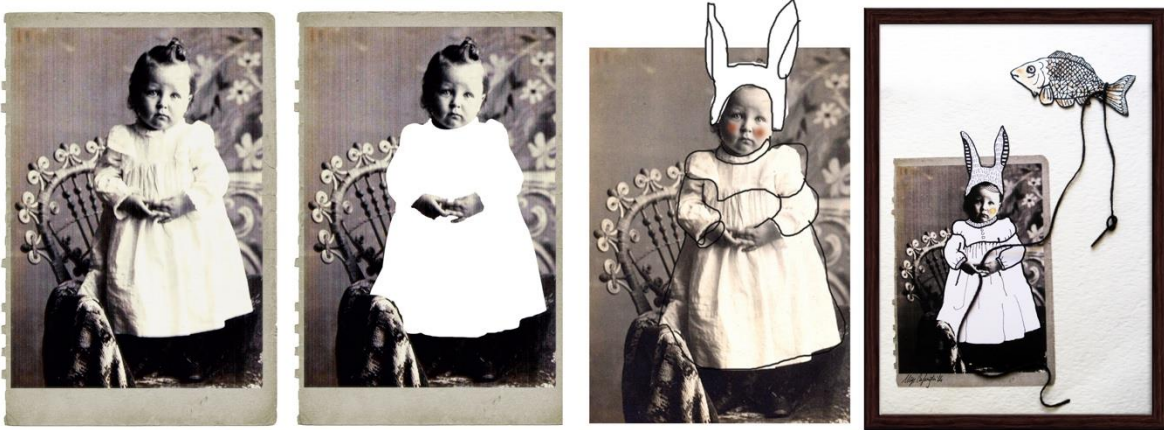
- Gelenekselden dijital: Fiziksel çizimlerin taranması-Photoshop’ta veya dijital herhangi bir ortamda düzenleme-Dijital renk, efekt, tipografi vs. ekleme.
- Dijitalden Geleneksele: Dijital ortamda üretilmiş eserin çıktı alınması-Fiziksel malzemelerle (kâğıt, boya, dikiş vb.) yeniden işlenmesi
- Çift yönlü hibrit: Üretim sürecinin farklı aşamalarında dijital ve geleneksel araçların birden fazla kez kullanılması. Aşağıda, geleneksel ve dijital tekniklerin birleştiği deneysel kolaj uygulamalarının teknik ve yöntemsel süreç örnekleri sunulmuştur

Görsel 7. Kutsal Rüyalara -1, kolaj, 25x30 cm, 2014 (Yazarın kendi arşivinden).

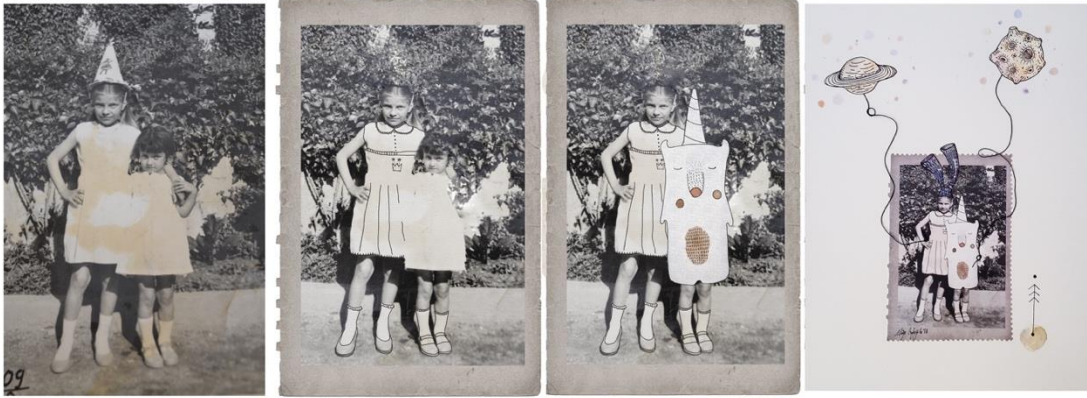
Tablo 1. Kutsal Rüyalarda -1 kolaj çalışmasının tasarım aşamaları

Görsel 7'de yer alan 'Kutsal Rüyalarda-1' adlı eserin yapım sürecinin ilk aşaması, dijital arşivlerden seçilen eski bir fotoğrafın Adobe Photoshop programı kullanılarak renk, doku ve kompozisyon açısından dijital olarak düzenlenmesi olmuştur. Fotoğraf, parçalanarak yeniden kurgulama denemeleri yapılmış ve dijital çıktısı alınmıştır. Ardından, görsel geleneksel yöntemlerle işlenmeye devam edilmiş, mürekkep, suluboya ve marker gibi malzemeler kullanılarak fotoğrafın üzerine illüstratif müdahaleler eklenmiştir. Görselde yer alan kız çocuğunun elbisesi kesilerek fotoğraf dokulu bir kumaş üzerine aktarılmış ve bu kumaş üzerine, fotoğrafın devamını temsil edecek şekilde iplikle dikişler işlenmiştir. Kutsal Rüyalarda-1 adlı bu çalışma, tablo 1'de sunulduğu gibi, dijital bir başlangıç sürecinin ardından geleneksel yöntemlerle tamamlanmış ve yeniden dijital ortama aktarılmamıştır, bu yaklaşım, eserin tek ve çoğaltılamaz bir örnek olarak kalmasını sağlamıştır. Eserin üretim süreci, çağdaş sanatın disiplinlerarası, süreç odaklı ve materyal deneyime açık doğasıyla doğrudan ilişkilidir. Fotoğrafın parçalanması ve yeniden kurgulanması, yeni bir anlatı ya da kimlik inşası süreci olarak da okunabilir. Eserin dijital ortamdaki çıkarılıp mürekkep, suluboya ve marker gibi geleneksel malzemelerle fiziksel müdahalelere maruz bırakılması, çağdaş sanatın el yapımı ve geleneksele dönüş eğilimini temsil etmektedir. Bu yönüyle eser, dijital estetiğin yeniden üretilebilir yapısına karşı tekillik ve dokunsallık kavramlarını öne çıkarmaktadır. Özellikle kumaş ve dikiş uygulamaları, el emeği ve zanaat gelenekleriyle ilişki kurarak geleneksel sanat pratiklerini çağrıştırabilir. Bu durum, dijitalleşmenin hüküm sürdüğü bir çağda sanatçının tekillik, özgünlük ve dokunsallık değerlerini yeniden savunma çabası olarak okunabilir.

Görsel 8. Kutsal Rüyalarda -2, kolaj, 2014, 25x30 cm (Yazarın kendi arşivinden).**Tablo 2.** Kutsal Rüyalarda -2 kolaj çalışmasının tasarım aşamaları

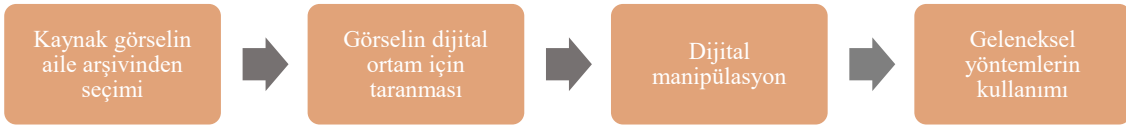
Görsel 8'de yer alan 'Kutsal Rüyalarda-2' adlı eser, dijital arşivlerden seçilen eski bir fotoğrafın Adobe Photoshop programı dijital olarak düzenlenmesi ile başlamıştır. Görsel üzerinde çeşitli renk ve dekupe denemeleri yapılarak çıktısı alınmıştır. Bu süreçte yapılacak çalışmanın görünüşü ile ilgili dijital eskiz denemesi yapılmıştır. Dekupe edilen görsel seçilerek üzerine marker kalemlerle çizim yapılmış ve illüstrasyon eklenmiştir. Görsel 1'deki çalışmadan farklı olarak bu kolaj çalışması kâğıt üzerine yerleştirilmiştir ve kompozisyonu tamamlayıcı bir unsur olarak ip kullanılmıştır. Bu kolaj çalışması da tablo 2'de sunulduğu gibi dijital olarak başlayıp, geleneksel yöntemlerle tamamlanmıştır. Yeniden dijital ortama aktarılmayarak dijital-geleneksel döngüsüyle tamamlanmış ve eser tek ve çoğaltılamaz bir örnek olarak kalmıştır. Bu yaklaşım, tekillik ve özgünlük kavramlarını yeniden tanımlarken, dijital üretimin çoğaltılabilir doğasına karşı el emeğiyle oluşturulan biricikliği öne çıkarmaktadır. "Kutsal Rüyalarda-2" adlı eser, çağdaş sanatın dijital üretimle geleneksel teknikler arasındaki geçişi vurgulayan bir örnek olarak

değerlendirilebilir. Eserin üretim süreci, dijital arşivlerden seçilen bir fotoğrafın Adobe Photoshop aracılığıyla düzenlenmesiyle başlayıp, elle yapılan illüstratif müdahaleler ve ip kullanımıyla tamamlanmıştır. Bu süreç, çağdaş sanatın dijital-geleneksel melezliğine dayanan üretim anlayışını yansıtmaktadır. Sanatçının dijital eskiz ve dekupe denemeleriyle başlayan araştırma süreci, dijital ortamın sağladığı esneklik ve görsel manipülasyon olanaklarının, elle yapılan müdahalelerle somut ve duysal bir deneyime dönüştüğünü göstermektedir.

Görsel 9. Annem de çocuğu, kolaj, 2016, 30x40 cm (Yazarın kendi arşivinden).

Tablo 3. ‘Annem de çocuğu’ kolaj çalışmasının tasarım aşamaları

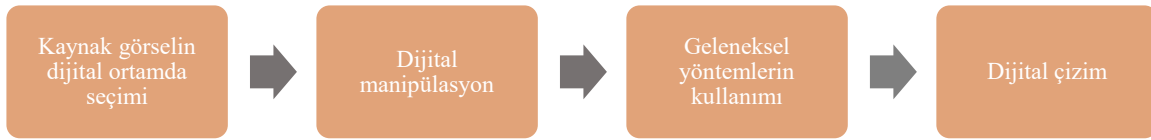
Görsel 9’da yer alan ‘Annem de çocuğu’ adlı eser, eski aile fotoğrafı arşivlerinden seçilerek dijital ortamda kullanılmak üzere taranmıştır. Fotoğrafın renk, doku, ışık düzenlemeleri Adobe Photoshop programı kullanılarak yapılmıştır. Fotoğraf üzerinde elle çizilmiş hissi veren illüstratif görünüm verecek şekilde dijital müdahalelerde bulunulmuştur. Fotoğrafın çıktısı alındıktan sonra, ikinci figür üzerine suluboya ile çalışılan fantastik bir figür eklenmiştir. Baskı kâğıdı üzerine yerleştirilen görseller el çizimi illüstrasyonlarla birleştirilerek bir ip ile figürlere bağlanmıştır. Örneklerde yer alan diğer iki kolaj gibi ve tablo 3’te görüldüğü üzere bu çalışmada yeniden dijital ortama aktarılmamış, dijital- geleneksel döngüsüyle tamamlanmıştır. “Annem de Çocuğu” adlı eser, çağdaş sanatın kişisel arşiv, bellek ve dijital müdahale kavramlarını buluşturduğu, aynı zamanda dijital-geleneksel melezliğin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Eserin çıkış noktası olan eski aile fotoğrafı hem bireysel hem de kolektif belleğe ait bir imge olarak, çağdaş sanatın sıklıkla başvurduğu nostalji, kimlik ve aidiyet temalarına göndermede bulunmaktadır. Fotoğrafın taranarak dijital ortama aktarılması, sanatçının geçmişle kurduğu duygusal ilişkiyi dijital araçlar aracılığıyla yeniden yapılandırma çabasını yansıtmaktadır. Dijital ortamda yaratılan bu “elle çizilmiş hissi” estetik, dijital sanatın teknik yönünü kırarak ona insani bir sıcaklık ve duysallık kazandırmaktadır. Ardından baskı alınarak suluboya ve ip gibi geleneksel malzemelerle yapılan fiziksel müdahaleler, eserin dokunsal boyutunu güçlendirmiş ve dijital yüzeyi somut bir varlığa dönüştürür. Fantastik figürün eklenmesiyle fotoğraf, gerçeklikten uzaklaşarak hayal ve anı arasındaki geçiş bir alana taşınmıştır. Eserin yeniden dijital ortama aktarılmaması, “Kutsal Rüya” serisinde olduğu gibi, dijital çağın çoğaltılabilirlik ve tekillik tartışmalarına gönderme yapmaktadır. Sanatçı, dijitali bir üretim aracı olarak kullanırken, eserin nihai

formunu fiziksel dünyada tanımlamayı tercih ederek dijitalin anonimleşen üretim biçimlerine karşı durmaktadır.

Görsel 10. Saklambaç Tilkisi, Dijital kolaj, 2022, 30x5 0cm (Yazarın kendi arşivinden).

Tablo 4. 'Saklambaç Tilkisi' kolaj çalışmasının tasarım aşamaları

Görsel 10'da yer alan 'Saklambaç Tilkisi' adlı eserin üretim süreci, dijital arşivden seçilen bir fotoğraf ile başlamıştır. Geleneksel yöntemlerle hazırlanan mantar illüstrasyonu taranarak dijital ortama aktarılmıştır. Tilki ve kız çocuğunun yer aldığı görsel Adobe Photoshop programında dekupe edilerek bulunduğu mekândan çıkarılmıştır. Ardından taranan mantar illüstrasyonu mevcut görseldeki ağacın yerine yeni bir katman olarak eklenmiştir. Daha sonraki aşamada dijital fotoğraflardan yararlanılarak arka plan görselleri eklenmiş ve kolaj için yeni bir ortam yaratılmıştır. En son aşamada dijital araçlar ile el ile çizilmiş hissi veren çizimler eklenmiş ve kolaj çalışması tamamlanmıştır. Bu eserde, örnek verilen diğer üç çalışmadan farklı olarak, tablo 4'te görselleştirilen, dijital-geleneksel-dijital müdahalelerle çift yönlü hibrit bir yaklaşım kullanılarak gerçekleştirilmiş olup çoğaltım olanağı bulunan dijital bir çalışma olarak sonlandırılmıştır. Eser, dijital arşivden seçilen bir fotoğrafla başlayıp geleneksel bir illüstrasyonun (mantar çizimi) taranarak dijital ortama aktarılmasıyla, hem analog hem dijital üretim süreçlerinin iç içe geçtiği çift yönlü bir melezlik (dijital-geleneksel-dijital) yaklaşımını sergilemektedir. Bu yapı, çağdaş sanatın üretim biçimlerinde sıkça rastlanan, disiplinlerarası geçişkenlik ve teknik dönüşüm anlayışını yansıtmaktadır. Eserde kullanılan dekupe yöntemiyle tilki ve kız çocuğunun orijinal zemininden çıkarılması, fotoğrafın "gerçeklik" iddiasını kırarak onu yeni bir kurgusal evrene taşımaktadır. Mantar illüstrasyonunun doğrudan ağaç yerine eklenmesi ve farklı dijital arka plan katmanlarının birleştirilmesiyle oluşan kompozisyon, doğa ve insan ilişkisini yeniden inşa edilmiş bir dijital peyzaj üzerinden yorumlamaktadır. Böylece "Saklambaç Tilkisi", hem gerçek dünyadan alınan görsel parçaları hem de dijital olarak oluşturulmuş unsurları bir araya getirerek sanal bir ekosistem yaratmaktadır. Eserin en dikkat çekici yönü, dijital araçlarla eklenen "elle çizilmiş hissi" veren dokunuşlardır. Bu tercih, sanatçının dijital yüzeye el emeği estetiğini dahil ederek, teknolojik üretim biçimleri içinde insani bir iz bırakma çabasını yansıtmaktadır. Bu yönüyle eser, dijital sanatın genellikle kusursuz yüzeyine karşı, dokunsal ve duygusal bir karşı denge kurmaktadır. Diğer çalışmalardan farklı olarak bu eserinde sanatçı, dijitalin çoğaltılabilir doğasını reddetmek yerine, onu üretimin doğal bir sonucu olarak kabul etmektedir. "Saklambaç Tilkisi", adlı eser çağdaş sanatın gerçek ve sanal arasındaki sınırları bulanıklaştıran, dijital ve el işçiliğini bütünleştiren ve görsel yeniden kurgulama

yoluyla doğa, çocukluk ve hayal temalarını dijital bir masal estetiği içinde yorumlayan bir çalışma olarak tanımlanabilir.

Görsel 11. Çocuk Krallığı, 2016, Dijital kolaj, 30x50cm (Yazarın kendi arşivinden).

Tablo 5. 'Çocuk Krallığı' kolaj çalışmasının tasarım aşamaları

Görsel 11'de yer alan 'Çocuk Krallığı' adlı eserin üretim süreci, web aracılığıyla dijital arşivden seçilen bir fotoğraf ile başlamıştır. Fotoğrafın Adobe Photoshop programında renk ve zemin düzenlemeleri yapılmış ve üzerine illüstratif müdahaleler eklenerek çıktısı alınmıştır. Bu süreçte basit bir çizim ile dijital eskiz çalışması yapılmıştır. Fotoğrafın çıktısı dokulu bir baskı kâğıdı üzerine monte edildikten sonra, suluboya ile renklendirilen illüstrasyonlar kompozisyona eklenmiş ve kompozisyonu tamamlayıcı bir unsur olarak ip kullanılmıştır. Kolaj çalışması, Görsel 8'de sunulduğu üzere dijital-geleneksel döngüsüyle tamamlanmış ve çoğaltılamaz tek özgün bir eser olarak bırakılmıştır. Eserin üretim süreci, dijital arşivden seçilen bir fotoğrafın Adobe Photoshop aracılığıyla dönüştürülmesiyle başlayarak hem dijital manipülasyon hem de geleneksel müdahalelerin birlikteliğini ortaya koymaktadır. Sanatçının dijital ortamdaki renk ve zemin düzenlemelerinin ardından fotoğraf çıktısı üzerine suluboya ve ip gibi geleneksel malzemelerle yaptığı müdahaleler, dijital imgeyi dokunsal bir nesneye dönüştürmektedir. Eserin yeniden dijital ortama aktarılması, sanatçının dijitali yalnızca bir araç olarak konumlandığını ve nihai anlatımın ise fiziksel, dokunsal bir yüzeyde tamamlandığını göstermektedir.

Araştırmada örnekleri yer alan bu kolaj uygulamalarında, geleneksel ve dijital tekniklerin iç içe geçtiği deneysel bir yaklaşım tercih edilmiştir. Eski fotoğraflar manipüle edilerek anlam bağlamları dönüştürülmekte, elde yapılan illüstrasyonlar dijital katmanlara eklenmekte ve bu iki teknik arasında sürekli bir geçiş süreci yaşanmaktadır. Çalışmalar, bazen dijital ortamda tamamlanırken, bazen de dijitalden çıktı alınarak fiziksel yüzeyde elle müdahaleler yapılmaktadır. Bu süreç, hem analogun dokunsal niteliğini hem de dijitalin esnek düzenleme imkânlarını bir arada kullanma fırsatı sunmakta, anlatım gücünü ve estetik çeşitliliği artırmaktadır. Kolajda kullanılan deneysel yaklaşımlar, farklı birçok teknik ve malzemeyle birleşerek özgün anlatım biçimleri yaratmaktadır. Geleneksel ve dijital yöntemlerin birlikteliği, kolaj sanatına hem teknik hem de kavramsal açıdan zenginlik kazandırmakta ve sanatçılara sınırsız ifade olanağı sağlamaktadır.

6. Sonuç

Kolaj tekniği, resim sanatında yalnızca bir teknik olmanın ötesine geçerek, sanatın evriminde dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. 20. yüzyılın başlarında endüstrileşmenin hız kazanması ve malzeme çeşitliliğinin artması, sanatçılara sıradan nesnelere yaratıcı biçimde kullanma olanağı sunmuş ve modern çağın yenilikçi arayışlarını beslemiştir. Kübizm döneminde kolaj ve asamblaj tekniklerinin geliştirilmesi, resim sanatını geleneksel perspektif ve temsil anlayışının ötesine taşımış, tarihi eserlerin taklit edilmesinden ziyade, sanatçının kendi dünyasını yeniden yorumlamasına olanak tanımıştır. Bu teknikler,

sıradan nesnelere eserin içine dahil ederek, izleyiciye hem tanıdık hem de düşündürücü bir deneyim sunmuştur.

Kolajın getirdiği en önemli yeniliklerden biri, malzemenin ötesinde kavramsal boyutun ön plana çıkmasıdır. Artık sanat üretimi sadece el becerisine değil, fikirlerin ve konseptlerin özgünlüğüne dayanır hale gelmiştir. Bu durum, sanat ile günlük yaşam arasındaki sınırları belirsizleştirmiş, disiplinlerarası çalışmalara ve farklı ifade biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Günümüzde gelişen teknolojilerle birlikte kolajda geleneksel ve dijital tekniklerin birlikte kullanılması ve yeniden yorumlanması, bu evrimin sürdüğünü ve sanatın sürekli olarak hem malzeme hem de anlam düzeyinde dönüşüm geçirdiğini göstermektedir.

Araştırmada yer alan, 'Kutsal Rüya -1', 'Kutsal Rüya -2', 'Annem de çocuktu', 'Saklambaç Tilkisi', 'Çocuk Krallığı' örneklerinde görüldüğü üzere, dijital süreç ile başlayıp, geleneksel yöntemlerle tamamlandığında ortaya çıkan eserler tekil ve çoğaltılamaz bir nitelik kazanmakta, kolajın özgünlüğü vurgulanmaktadır. "Annem de çocuktu" çalışması, aile arşivinden analog bir fotoğrafın taranmasıyla başlayıp, dijital müdahalelerle başlayan ancak; elle eklenen figür ve çizimlerle fiziksel yüzeye taşınan hibrit bir yapıyı ortaya koymuş, dijital ve analogun sürekli devinim hâlindeki ilişkisinin bir örneğini sunmuştur. 'Saklambaç Tilkisi' ise diğerlerinden farklı olarak çift yönlü hibrit bir sürecin ürünü olmuş, dijital-geleneksel-dijital döngüsü içinde eserin çoğaltılabilirliğini de sağlamıştır. Bu örneklerin tümünde, eski fotoğrafların dijital ortamda manipüle edilmesi, elle yapılan illüstrasyonların ve dokusal eklemelerin sürece katılması, kolajın yalnızca parçaları bir araya getirme eyleminden ibaret olmadığını göstermektedir. Dört eser (Kutsal Rüya-1, Kutsal Rüya-2, Annem de Çocuktu, Çocuk Krallığı) dijitalden geleneksele uzanan tek yönlü bir döngüyle oluşturulmuşken, Saklambaç Tilkisi dijital-geleneksel-dijital aşamalarıyla çift yönlü bir üretim sürecini temsil etmektedir. Bu çeşitlilik, sanatçının dijital teknolojiyi kimi zaman başlangıç, kimi zaman bitiş noktası olarak ele aldığını, dolayısıyla süreç odaklı bir sanatsal yaklaşım benimsediğini göstermektedir. Eserlerin ortak yönü, dijital ortamda başlayan bir üretim sürecinin, geleneksel tekniklerle (suluboya, marker, mürekkep, ip, kumaş, vb.) devam ettirilmesi ve çoğu durumda yeniden dijital ortama aktarılmadan fiziksel biçimde tamamlanmasıdır. Eserler çağdaş sanatın dijital ve geleneksel üretim biçimleri arasındaki geçişkenliği merkeze alan bir anlayışla üretilmiş olup, dijital çağda tekillik, el emeği, bellek ve dokunsallık kavramlarını yeniden tartışmaya açan bütünlüklü bir seri olarak değerlendirilebilir. Sanatçı, dijital araçları bir tasarım aracı olarak kullanmanın yanı sıra, görsel hafızayı dönüştüren, yeni anlam katmanları oluşturan bir ifade alanı olarak kullanmıştır. Böylece her eser, dijital teknolojinin sunduğu olanaklarla şekillenen, fakat dokusal müdahalelerle "insan eli"nin izini taşıyan bir yapıya bürünmüştür. Eserlerin yeniden dijital ortama aktarılmayan örneklerinde, dijital sanatın en çok tartışılan yönlerinden biri olan çoğaltılabilirlik meselesine eleştirel bir yaklaşım sezilmektedir. Sanatçı, dijital üretimle başlayan bu süreci fiziksel yüzeyde sonlandırarak tekillik ve özgünlük değerini korumaktadır.

Deneysel kolaj, burada hem analogun tekillik ve dokunsallığını hem de dijitalin esneklik ve çoğaltılabilirlik kapasitesini bünyesinde barındırarak yeni bir ifade alanı yaratmaktadır. Kolaj sanatı günümüzde teknik bir uygulama olmanın ötesinde, tekillik-çoğaltılabilirlik, fiziksel-dijital, geçmiş-bugün ikiliklerini buluşturan, çağdaş sanatın kavramsal tartışmalarına katkı sunan dinamik bir üretim biçimi olarak yeniden tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, kolaj sanatı günümüzde yalnızca parçaların bir araya gelişi değil, farklı mecraların, tekniklerin ve zamanların karşılaşmasından doğan dinamik bir düşünme ve üretme alanı olarak yeniden konumlanmaktadır.

Sanat eğitiminde kolaj sanatı, yaratıcılığı teşvik eden, eleştirel ve disiplinlerarası düşünmeyi destekleyen güçlü bir araç olarak değerlendirilebilir. Öğrencilerin farklı görsel, kavramsal ve teknik unsurları bir araya getirerek yeni anlamlar üretmelerine olanak tanıyan kolaj tekniği hem geleneksel sanat anlayışını hem de dijital üretim pratiklerini bütünleştirici bir öğrenme ortamı sunabilmektedir. Dijital araçların sanat eğitimi süreçlerine entegre edilmesiyle birlikte, kolaj, çağdaş sanatın düşünsel temellerini kavratmaya yönelik bir pedagojik yöntem olarak kullanılabilir. Sonuç olarak, kolaj tekniği tarihsel süreç boyunca resim sanatında belirleyici bir etkiye sahip olmuş, farklı disiplinler arasında köprüler kurmuş ve teknolojiyle birleşerek sanat dünyasına yeni bir boyut kazanmıştır. Dijital teknolojiler el işçiliğini kolaylaştırmakta, versiyon denemelerine ve çoğaltılabilirliğe olanak tanımaktadır. Dijital olanaklar, sanatçılara yaratım sürecinde esneklik ve çeşitlilik sağlarken özgün ve etkileyici eserler yaratmalarına olanak sunmaktadır. Gelecekte yeni dijital teknolojiler sayesinde kolajın, sanat dünyasında farklı anlatım teknikleri ve ifade biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ambrose, G. ve Harris, P. (2019). *Görsel grafik tasarım sözlüğü* (B. Barhana, Çev.). Görsel Sözlükler Dizisi: 02. Literatür Yayınları.
- Aktan, G. (2018). Dada ve Pop sanat arasındaki teknik ve felsefi ilişki. *The Journal Of Academic Social Science*, 6 (86), (s. 312-321). <https://doi.org/10.16992/ASOS.14545>
- Artists Maggie Taylor. (t.y.). Fringegallery.com. 5 Kasım 2025 tarihinde <https://fringegallery.com/artists/80-maggie-taylor/biography/> adresinden erişilmiştir.
- Biffi, E. ve Zuccoli, F. (2015). Researching oneself through the collage. *Contemporary Educational Researches Journal*. 5(1), (s. 01-07). <https://doi.org/10.18844/cerj.v5i1.8>
- Chapin, S., W. (1961). *The art of assemblage. The Museum of Modern Art*.
- Chatel, M. (2020, 10 Haziran). Digital montage: On collage and the legacy of modernism. <https://medium.com/danae/digital-montage-on-collage-and-the-legacy-of-modernism-ac9043247c61>. Erişim Tarihi: 09.09.2025
- Collage in various levels of intimacy: An intro to Agata Rek* (2024, 02 Aralık). Theweirdshow.info. 07.11.2025 tarihinde <https://theweirdshow.info/2024/02/12/collage-in-various-levels-of-intimacy-an-intro-agata-rek/> adresinden erişilmiştir.
- Collé Agata Rek* (t.y.). Revuecolle.com. 8.11.2025 tarihinde <https://www.revuecolle.com/artists/rek> adresinden erişilmiştir.
- Dağ, E. S. (2015). *İllüstrasyonun ikinci altın çağı*. Grafik Tasarım Yayınları.
- Delft Design Guide. (2010). Creating a design goal, collage techniques. https://arl.human.cornell.edu/PAGES_Delft/Collage_deeper.pdf
- Diana Guerrero-Maciá'. (t.y.). SAIC.edu. 7.11.2025 tarihinde <https://www.saic.edu/profiles/faculty/diana-guerrero-macia> adresinden erişilmiştir.
- Diana Guerrero-Maciá: No Other. (2019). Traywick.com. 06.11.2025 tarihinde <https://www.traywick.com/exhibition/diana-guerrero-macia-no-other/> adresinden erişilmiştir.
- Ergün, C. (2014). Temel sanat eğitiminde ve çağdaş sanatta kolaj-fotomontaj. *Sanat -Tasarım Dergisi*, 1(3), (s. 5-19). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marustd/issue/295/1438>
- Ersan, M. Ve Bayraktar, C. (2021). Resimli çocuk kitaplarında sembolik temsil ve kolaj. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11 (4), (s. 1360-1375). <https://doi.org/10.7456/11104100/011>
- Hartman, S. (2023). *You will be able to collage by the end of this book*. Ilex.
- Hoşgör, S. (t.y.). Selman Hoşgör. <https://www.selman-hosgor.com/about>
- Julien Pacaud. (t.y.). 13amstudio.com. 5 Kasım 2025 tarihinde https://www.13amstudio.com/studio/p/julienpacaud?srsid=AfmBOopYMwwwsGTz9geENNpvNxm5DYj-rlS1zLoVPmnew9KqNPrprLY_ adresinden erişilmiştir.
- Julious, B. (t.y.). Krista Franklin MFA '13, Poet. Collagist. Afrofuturist.com. 6.11.2025 tarihine <https://www.colum.edu/academics/alumni/demo-magazine/26/krista-franklin> adresinden erişilmiştir.
- Kherid, Z. Y. A., Soeteja, Z., S. ve Masunah, J. (2023, Nisan 27-28). *Visual culture: reading digital collage art* [Paper presentation]. Proceedings of the Fifth International Conference on Arts and Design Education ICADE 2022, Indonesia. 771, (s. 222-230), 2024. https://doi.org/10.2991/978-2-38476-100-5_32
- Kılıç, A. (2021). Çocuk kitabı illüstrasyonları ve dijital kolaj illüstrasyon tekniği üzerine bir değerlendirme. *Journal of Arts*, 4(2), (s. 79-85). <https://doi.org/10.31566/arts.4.2.03>
- Kılıçoğlu, B. (2024). Kolaj tekniğinin medya teknolojileriyle dönüşümü bağlamında bir inceleme. *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat*, 9 (18), 15-36. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijia/issue/86685/1536309#article_cite

- Köken, G. ve Bingöl, H. O. (2024). Birleşen parçalar, yeni bütünler: Kolajın evrimi. *D-Sanat* (7), s. 1-22. https://dergipark.org.tr/tr/pub/dsanat/issue/86175/1516145#article_cite
- Krista Franklin, *Any Bright Spark* (2024, 7 Haziran). Westernexhibitions.com. 06.11.2025 tarihinde <https://westernexhibitions.com/exhibition/krista-franklin/Krista Franklin adresinden> erişilmiştir.
- Kumaş Şenol, N. ve Elmas, A.O. (2021). Deneysel kolaj uygulamalarının temel tasarım elemanları ile incelenmesi." *Art-Sanat*, 15(2021): 183-201. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2021.15.0008>
- Maggie Taylor. (t.y.). Westongallery.com. 5 Kasım 2025 tarihinde <https://www.westongallery.com/original-works-by/maggie-taylor adresinden> erişilmiştir.
- Mert, T. (2020, 22 Temmuz). Diyalog: Selman Hoşgör kolaj sanatçısı. <https://www.studiomercado.com/post/diyalog-selman-hosgor-kolaj-sanatcisi>
- Öztütüncü, S. (2017). Sanat ve donanım malzemesi olarak kolaj örneği. *Ulakbilge* 5(10), (s. 341-352). <https://doi.org/10.7816/ulakbilge-05-10-03>
- Şahin Karadal, M. (2023). Zamanın katmanlı temsili: Resim sanatında kolaj ve çağdaş perspektifler. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*. 6, (s. 168 178). <https://doi.org/10.5281/zenodo.10004412>
- 10 Questions with Julien Pacaud. (2015, 2 Ekim). Gestalten.com. 4 Kasım 2025 tarihinde https://gestalten.com/blogs/journal/10-questions-with-julien-pacaud?srsId=AfmBOoqr9eD7ZBsisH39g_-Cnb7iH8iYCFalYwkkwws5dHMrC-mt_V0B adresinden erişilmiştir.
- Tire, S. (2022). Resim sanatında dijital kolaj ve sanal gerçeklik. *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 8(1), (s. 26-38). <https://doi.org/10.29228/cukar.57515>
- Tuğal, A., S. (2018). *Oluşum süreci içinde dijital sanat*. Hayalperest Yayınevi.
- Uz, A. (2023). Kolaj tekniği ve yaratıcı sanat eğitimi için önemi. *İdil*, 108, (s. 1082-1094). <https://doi.org/10.7816/idil-12-108-03>
- Ünal Gerdan, S. (2024). Sanat ve teknolojinin buluşmasından doğan bir teknik: Dijital kolaj, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)* 10 (1), s. 51- 69. <https://doi.org/10.46442/intjcss.1446715>
- Vargün, Ö. (2023). Teknoloji ve sanatın dönüşümü: Dijital Sanat. *Journal of Arts*, 6(1), 49-54. https://dergipark.org.tr/tr/pub/jarts/issue/75808/1249029#article_cite
- Yılmaz, M., Mazlum, H. ve Dalkıran, B. (2020). Grafik tasarımın görsel dilinin gelişiminde pop art ve kolajın etkisi. *International Social Sciences Studies Journal*, 6 (73), s. s. 5020-5033. DOI: 10.26449/sss.2746
- Wormgoor, R. ve Desmet, P. (2018). Collage for designers: Invent, involve, inspire. *Delft University of Technology*. <https://diopd.org/collage-for-designers-invent-involve-inspire/>